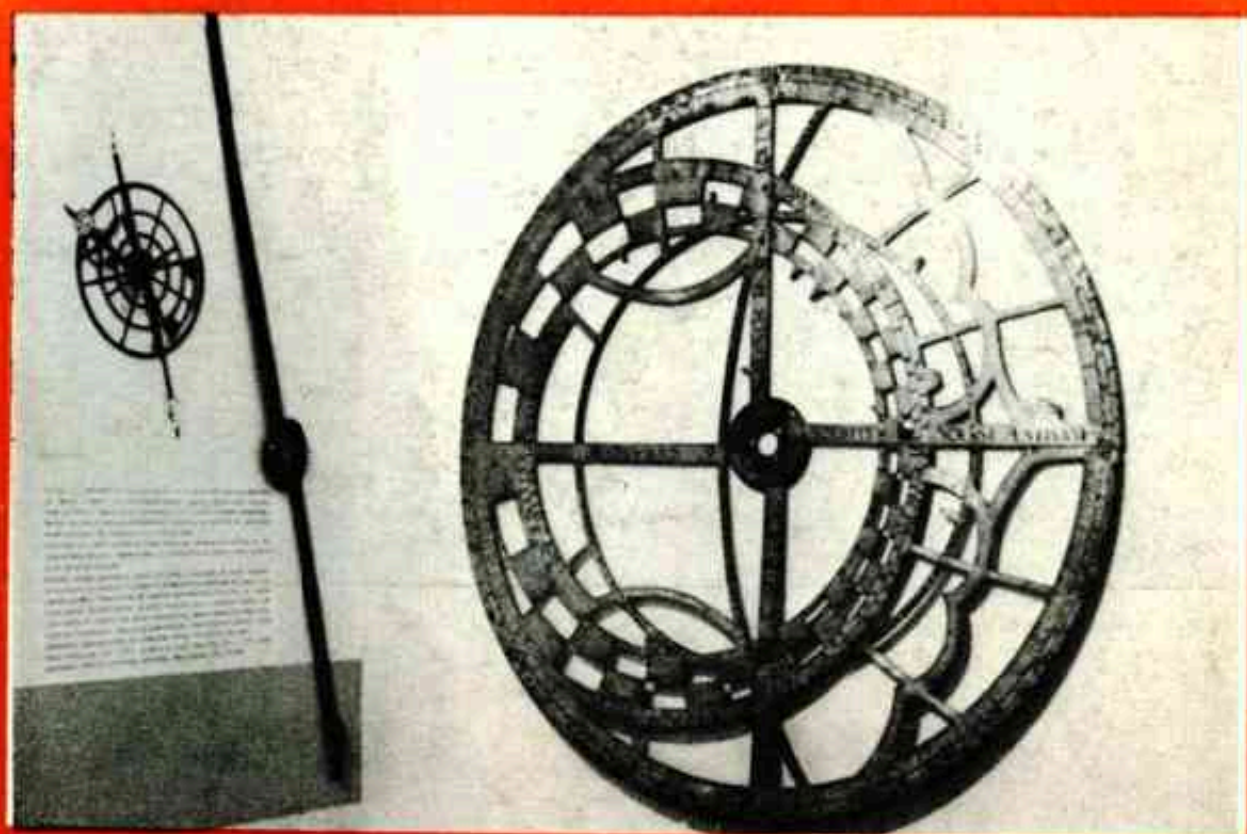

242 zprávy '86

KRAJSKÉHO
VLASTIVĚDNÉHO MUZEA
V OLOMOUCI

Jiří Fidler

VLIV OLOMOUCKÉ PEVNOSTI NA PRŮBĚH SEDMILETÉ VÁLKY

DER EINFLUß DER OLOMOUCER (OLMÜTZER) FESTUNG
AUF DEN VERLAUF DES SIEBENJÄHRIGEN KRIEGES

Sedmiletá válka, někdy též nepřesně nazývaná 3. slezskou válkou,² patří mezi nejrozsáhlejší ozbrojené konflikty 18. století. Anglo-francouzský a pruské-rakouský³ antagonismus daly vznik této válce, které se zúčastnilo přes 12 států, jež vyzbrojily a na bojiště poslaly armády o celkovém počtu téměř 800 000 mužů.⁴ Bylo by ovšem velkou chybou chápat tuto válku jako středoevropský konflikt, neboť válečné události zasáhly nejen území mezi Rýnem, Dunajem a Vislou, ale také rozsáhlé plochy Středozemního moře, Atlantského a Indického oceánu, bojovalo se navíc i v Kanadě a v Indii.⁵ Nejvýznamnějším válčištěm ovšem byla střední Evropa, ve které se utkaly armády dvou koalic. Na jedné straně Rakousko, Francie, Rusko, Švédsko, Sasko a Svatá říše římská,⁶ proti nim stálo Prusko s Hanoverskem a Hessenskem. Ve střední Evropě se řešily hlavně rakousko-pruské spory, dané výsledkem tzv. války o dědictví rakouské,⁷ a především pak drážďanským mírem.⁸

Ve střední Evropě byla válka zahájena koncem srpna 1756 pruským vpádem do Saska.⁹ Pruské vojsko postupovalo přesně podle plánu, vypracovaného králem Friedrichem II. již v roce 1752 a uveřejněného ve zkratce v jeho Politické závěti.¹⁰ Během rychlého tažení byla saská armáda obklíčena u Pirny a po zmaření rakouského pokusu o vyproštění kapitulovala dne 14. 10. 1756.¹¹ Prusku se tak hned v samém počátku války podařilo vyřadit jednoho nepřítele.

Tyto události však smetly protihabsburskou koalici. Francie potvrdila svůj závazek poslat kromě armády na Rýn i 24 000 mužů pomocného sboru k rakouské armádě.¹² Také Rusko přislíbilo jako pomoc 55 000 mužů.¹³ Mobilizaci armád prováděly též jednotlivé říšské státy, Švédsko a především habsburské soustátí. Tak se protipruské koalici podařilo pro rok 1757 povolat do zbraně přes 270 000 mužů.¹⁴

Na jaře 1757 zahájili rakouští spojenci útok na území Pruska a jeho spojenců ze všech stran. Během roku splnila Francie své závazky. Hlavní armáda vedená vévodou de Richelieu¹⁵ obsadila během léta Hanoversko a všechna pruská území západně od Labe. Další francouzské vojsko, vedené hrabětem d'Estrées a princem de Soubisse¹⁶ obsadilo Hessensko, a to i přes neúspěch u Hastenbecku. Část Francouzů se pak připojila k říšské armádě prince von Hildburghausen,¹⁷ která se chystala k útoku na Sasko.¹⁸ V té době se dala do pohybu i ruská armáda hraběte Apraxina,¹⁹ která prošla Kuronskem a ve Východním Prusku zvítězila 30. 8. 1757 u Gross-Jagersdorfu nad pruským sborem von Lewhaldta.²⁰ Z Pomořanska zahájili nástup na Štětín Švédové.²¹

Tyto nesporné úspěchy protipruské koalice byly velkou měrou umožněny tím, že hlavní úsilí Friedricha II. se v roce 1757 soustředilo na rozhodující úder proti Rakousku. Pro tento útok byla nasazena většina pruské armády.²² Rakouská vojska, vedená vévodou lotrinským a hrabětem Brownem²³ byla poražena 6. 5. 1757 v bitvě u Štěrbohol²⁴ a obležena v Praze. Útok další rakouské armády pod hrabětem Daunem²⁵ vedl k bitvě u Kolína 18. června.²⁶ V ní byl pruský král poprvé poražen a pruská armáda musela před rakouskou ofenzívou vyklidit Čechy. Pomalý postup armád protipruské koalice však umožnil Friedrichu II. na podzim 1757 převzít iniciativu. Nejprve přesunul armádu do Saska a 5. listopadu zvítězil u Rossbachu²⁷ nad francouzsko-říšskou armádou. Poté se vrátil do Slezska a přesně o měsíc později, 5. prosince, zcela rozbil rakouskou armádu v bitvě u Leuthen.²⁸ V té době se i švédská armáda stáhla zpět ke Stralsundu,²⁹ a také ruská armáda odtáhla následkem intrik carského dvora do Kuronska a vyklidila Východní Prusko.³⁰

Pruská vítězství v závěru roku 1757 přinesla zvýšení prestiže Friedrichu II. v celé Evropě a také novou anglo-pruskou smlouvu. Za pomoci anglických peněz³¹ zvětšilo Prusko značně svou armádu a pruský král se rozhodl vyřadit nejnebezpečnějšího ze soupeřů, Rakousko, z války rychlým tažením. Protipruská koalice měla být též rozbita diplomacií. Francouzského generála de Mailly, zajatého u Rossbachu, poslal Friedrich II. do Versailles s mírovými návrhy.³² Zároveň byla za anglické peníze vytvořena nová armáda pod velením vévody brunšvického,³³ která měla zahnat Francouze za Rýn. Po ústupu ruské armády z Východního Pruska odtud byly staženy všechny pruské jednotky a zorganizovány v armádu pod velením hraběte von Dohna v Pomořansku,³⁴ s úkolem zaútočit na Švédy a dobýt Stralsund.³⁵ Hlavní pruská vojska se soustředila ve Slezsku a v Sasku s cílem zlikvidovat po Leuthenu otřesenou rakouskou armádu, a tím přinutit Marii Terezií k mírovým jednáním. Pruský král si byl tak jist úspěchem, že počátkem roku 1758 psal své sestře Wilhelmin: „... Sie Sein jetz beruhigt, im Monat März werden wir den Frieden haben...“.³⁶

Protipruská koalice se však i po neúspěchu v závěru roku 1757 nevzdala úsilí porazit Prusko. Počátkem nového roku došlo mezi účastníky k dalším jednáním,³⁷ ve kterých se dohodli zvýšit počty vojsk a vytvořit nové armády pro útok na Prusko. Francouzská armáda (60 000 mužů) pod vévodou de Clermont³⁸ ovládala Hannoversko a pruská území západně od Labe. Ve francouzském žoldu se nově organizovala říšská armáda v počtu 26 000 mužů,³⁹ která měla být zesílena jednak 30 000 Francouzi,⁴⁰ jednak rakouským sborem hraběte von Serbelloniho s 22 000 muži.⁴¹ Rusko slíbilo zvýšení armády o 30 000 mužů a Švédové o 10 000 mužů.⁴² Tato vojska se měla pod Fermorovým velením⁴³ spojit v Pomořansku. Rakousko organizovalo pod Daunem v Čechách nová vojska, která v květnu 1758 měla přesáhnout počet 115 000 mužů.⁴⁴

Protipruská koalice tedy zamýšlela zasadit čtyřmi armádami koncentrický úder na Prusko. K tomuto útoku, který měl proběhnout v létě 1758, se připravovalo celkem 300 000 vojáků.⁴⁵ Prusové byli schopni proti této síle postavit maximálně 180 000 mužů.⁴⁶ Jejich výhodou však bylo, že vojsko měli připravené k útoku již na jaře 1758, v době, kdy protivníci teprve organizovali své armády. Proto Friedrich II. spěchal využít této doby, aby donutil Rakousko kapitulovat. Tomuto plánu podřídil i novou dislokaci pruské armády. V Pomořansku rozmístil sbor von Dohny (22 000 mužů) s úkolem zabránit spojení ruské a švédské armády. V Sasku operovala armáda jeho bratra Heinricha⁴⁷ (také 22 000 mužů) s úkolem zabránit spojení říšských a rakouských jednotek. Brunšvický vévoda s armádou 32 000 mužů měl upoutat svou činností Francouze v Hannoversku. Král sám se rozhodl s hlavními silami během jara a léta vpadnout na Moravu, zničit rakouskou armádu v bitvě a ve Vídni donutit Marii Terezií k míru.

Vážnou překážkou pro rychlý útok pruského krále se ale stala slezská pev-

nost Svídnice (Schweidnitz), jediné místo, které Rakušanům ve Slezsku zůstalo. Po bitvě u Leuthen se v ní zavřela osmitisícová posádka pod velením hraběte von Thürrnheim.⁴⁸ Prusové oblehli pevnost 15. 12. 1757, ale Rakušané odráželi všechny útoky. Nakonec musely pevnost dobývat dva pruské sbory barona de la Fouqué a von Tresckowa.⁴⁹ Pevnost však kapitulovala až 16. 4. 1758, kdy z posádky zbylo jen 4912 mužů.⁵⁰ Na čtyři měsíce však zadržela pruskou ofenzívu.

Když se obléhání Svídnice chýlilo ke konci, instruoval pruský král podřízené velitele o dalších úkolech. Díky těmto instrukcím⁵¹ známe jeho válečný plán: „...Dies also ist meine Feldzugsplan: Ich erobere in aller Ruhe Schweidnitz und lasse 15 000 Mann zur Deckung des Gebirges zurück; falls ein feindliches Korps durch die Lausitz marschieren will, kann das Detachement ihm dort entgegentreten. Darauf trage ich den Krieg nach Mähren. Marschiere ich geradenwegs auf Olmütz, so wird der Feind zu dessen Verteidigung heranrücken. Dann kommt es zur Schlacht in einem Gelände, das er sich nicht auswählen kann. Schlage ich ihn, wie zu hoffen ist so belagere ich Olmütz. Dann muss der Feind, um Wien zu decken, alle seine Kräfte dorthin ziehen. Ist Olmütz erobert, so soll Deine Armee Prag nehmen und Böhmen in Respekt halten. Hiernach mögen die Russen kommen, oder wer sonst will: ich bin dann imstande, soviel Truppen wie nötig zu detachieren...“.⁵²

Po porážce u Leuthen byla Marie Terezie nucena nahradit svého švagra ve velení armády novým mužem, kterým se stal hrabě Daun, jmenovaný 21. 1. 1758 generalissimem všech rakouských a říšských vojsk.⁵³ Nový vrchní velitel rozmístil zbytky poražené armády v opevněném táboře u Skalice ve východních Čechách, aby kryl případný útok na Prahu. Na Moravě chránil hranice sbor markýze de Ville a nově vybudovaná olomoucká pevnost.⁵⁴ Rakouská armáda byla nucena držet se v defenzívě, protože pouze její jádro mělo bojové zkušenosti a nové doplňky bylo nutno teprve vycvičit. Hlavním Daunovým úkolem bylo zkonsolidovat armádu a pokud možno bez svedení velké bitvy udržet pruského krále mimo území Marie Terezie.⁵⁵ Kdyby totiž Daun svedl bitvu a byl poražen, nezbylo by Marii Terezi nic jiného, než uzavřít s pruským králem mír. Rakousko roku 1758 již jinou armádu než Daunovu nemělo a ani by nebylo schopno rychle novou zorganizovat. O této situaci však Friedrich II. věděl a chtěl jí využít.

Dne 29. 4. 1758 vtáhlo pruské vojsko do Opavy. Do pohybu se dala celá pruská armáda ve Slezsku, aby provedla rozhodující úder habsburskému soustátí a vyřadila je z války. V prvních dvou květnových dekádách obsazovali Prusové severní Moravu a prováděli přesuny vojsk pro zabezpečení blokády Olomouce.⁵⁶ Do 19. května dorazilo i těžké obléhací dělostřelectvo a Prusové mohli přistoupit k dobývání pevností. Velení nad obléhacím sborem převzal Keith⁵⁷ a nechal vystavět obléhací baterie. Ve dnech 29.—31. května začalo ostřelování pevnosti.

Daun se dozvěděl o pruském tažení až 2. května. Schválil ústup de Villeho k Olomouci a nařídil opřít obranu o tuto novou pevnost. Pevnostním velitelem se stal Ernst Marschall,⁵⁸ jeho zástupcem stavitel pevností generál baron Rochepine. Posádka Olomouce čítala 8 500 mužů s 324 děly.⁵⁹ Mezitím zahájil Daun postup od Skalice k moravským hranicím pod krytím lehkého sboru Laudona.⁶⁰ Během května postoupil k Jevíčku a navázal spojení s vojsky de Villeho, čímž zahájil blokádu pruských vojsk. V této činnosti pokračoval rakouský vrchní velitel i během června a 17. června spojil pod svým velením všechny rakouské sbory na Moravě v táboře u Ivanovic.⁶¹ Tím znemožnil Prusům, zaměstnaným u Olomouce, další postup na Vídeň a zbavil je strategické iniciativy.

V této situaci nezbyvalo pruskému králi nic jiného, než rychle dobýt Olomouc a pod ochranou pevností porazit Dauna, jinak jeho operace končily nezdarem. Protože však měl nedostatek potravin a střeliva, nařídil z Nisy přisunout zásoby. Daun se o transportu vezoucím zásoby dozvěděl od přeběhlíků i od svých hlídek

24. června⁶² a vydal Laudonovi příkaz napadnout jej a zničit. Téměř 12 000 Laudonových mužů proniklo do pruského týlu k útoku na jejich zásobovací cesty.⁶³ Aby bylo Prusům znemožněno zabránit Laudonově akci, zahájil Daun s celou armádou postup na Olomouc a zaujal postavení u Velkého Týnce.⁶⁴ Friedrich II. byl nucen soustředit většinu jednotek, aby Daunovi zabránil prolomit obklíčení. Díky tomu však nemohl nijak výrazněji posílit transport se zásobami, postupující v poslední dekádě června od Opavy.

Ve dnech 28.—29. června se podařilo Laudonovi zaútočit u Domašova na pruské zásobovače a zcela rozbít pro pruského krále tak důležitý transport.⁶⁵ Tím pro Prusy skončily naděje na vyřazení Rakouska z války. Mezi nimi a Vídní stálo 80 000 mužů Daunovy armády,⁶⁶ uprostřed jejich armády ležela nepokořená olomoucká pevnost a v týlu měli 10 000 Laudonových mužů. Friedrich II. u Olomouce beznadějně uvázl.

Mezitím zahájilo 50 000 Rusů útok na Pomořany⁶⁷ a cesta na Berlín byla zcela odkryta. Proto byl pruský král nucen opustit obléhanou Olomouc i celou Moravu. Jeho válečný plán zcela selhal.

Olomoucká pevnost zadržela před svými hradbami pruský náběh, znemožnila jim postup na Vídeň a zabránila zničení rakouské armády. Pruské tažení roku 1758 bylo poslední, které proniklo na území Čech a Moravy. Další boje sedmileté války probíhaly již mimo území habsburského soustátí.

P o z n á m k y

1 Stručný výtah tohoto článku byl přednesen na sympóziu Historická Olomouc a její současné problémy v r. 1984.

2 Tohoto označení použil ještě nedávno Gieraths, G.: Die Kampfhandlungen der brandenburgisch-preussischen Armee 1626—1807. Berlin 1964.

3 Termín Rakousko (Österreich) je zde použit pro habsburské soustátí na základě dobových dokumentů, viz Die Werke Friedrichs des Grossen, Bd. 1—10, Berlin 1913—14.

4 Vypočteno podle Groehler, O.: Die Kriege Friedrichs II. Berlin 1966, S. 70—172, a Der Siebenjährige Krieg, Bd. 1—13, Berlin 1901—1914.

5 Viz Morský atlas, T. 3, Moskva 1961, s. 71.

6 Rakousko bylo reprezentováno Marií Terezií, Svatá říše římská jejím manželem Františkem I. Štěpánem.

7 K válce podrobněji viz Die Österreichische Erbfolgekrieg, Bd. 1—8, Wien 1896—1905.

8 Arneth, A.: Geschichte Maria Theresia's, Bd. 4, Wien 1873.

9 Der Siebenjährige Krieg, Bd. 1, Berlin 1901; Waddington, R.: La Guerre de Sept ans, P. 1, Paris 1889.

10 Die Werke Friedrichs des Grossen, Bd. 8, Berlin 1914; podrobný rozbor viz Wiegand, A.: Das politische Testament Friedrichs des Grossen vom Jahre 1752, Berlin 1908.

11 Quandt, F.: Die Schlacht bei Lobositz, Charlottenburg 1909.

12 Carlyle, T.: Friedrich der Grosse, Berlin 1929, S. 431. Zde přesná znění jednotlivých smluv.

13 Ibid., S. 428.

14 Groehler, O.: op. cit., S. 88—113.

15 Louis François Armand du Plessis, vévoda de Richelieu (1696—1788), maršál Francie; významný francouzský diplomat a vojevůdce; v letech 1725—29 vyslanec ve Vídni; účastník války 1741—48, 1756 velel expedici na Mallorku, 1757 vrchní velitel v Německu; viz Pollitzer, M.: Le Maréchal galant, Paris 1952.

16 Louis Charles Caesar Le Tellier, hrabě d'Estrées (1695—1771), maršál Francie; velitel francouzských vojsk vyslaných na pomoc říšské armádě, poražen u Rossbachu; Charles de Rohan, princ de Soubise (1715—1787); maršál Francie; favorit Mme de Pompadour; účastník války 1741—48, 1757—58 velitel v Hessensku.

17 Joseph Maria Friedrich Wilhelm, princ von Sachsen-Hildburghausen (1702—1787), císařský polní maršálek; v císařském vojsku od 1725; účastník válek 1733—35, 1737—39, v letech 1734—49 velel Vojenské hranici, v sedmileté válce velitel říšských vojsk; viz Brabant, J.: Joseph Ferdinand, Herzog zu Sachsen-Hild, Leipzig 1904.

- 18 Podrobně viz Waddington, R.: op. cit. T. 1—2. Paris 1899—1901.
- 19 Štěpán Fjodorovič hrabě Apraxin (1702—1760), ruský generál polní maršál; představitel tzv. pruské strany na carském dvoře, 1756—57 vrchní velitel armády, po záměrném ústupu z Pruska zbaven velení a uvězněn.
- 20 Der Siebenjährige Krieg. Bd. 4. Berlin 1903. Hans von Lewhaldt (1685—1768), pruský generál, polní maršál; guvernér východního Pruska, po porážce zbaven velení.
- 21 Der Siebenjährige Krieg. Bd. 6. Berlin 1906.
- 22 Viz Gieraths, G.: op. cit., S. 266—268.
- 23 Karl Alexander, princ von Lothringen (1712—1780), císařský polní maršálek, bratr Františka I. Štěpána, velitel ve válkách 1740—1748 a 1757, proti Prusům vždy neúspěšný; Maximilien Ulysses hrabě von Browne (1705—1757), císařský polní maršálek; ve válce 1740—48 velitel ve Slezsku a v Itálii, 1756 vrchní velitel císařských vojsk, padl v bitvě u Štěrbohol.
- 24 Viz Swietecký, B.: Bitva u Štěrbohol 6. května 1757. In: Vojensko-historický sborník I. 2. Praha 1932, s. 89—132 a Gödöley, J.: Studie o přechodu Prusů u Sedlice dne 5. května 1757. In: Vojensko-historický sborník II. 1. Praha 1933, s. 28—32.
- 25 Leopold Joseph Wenzel hrabě Daun, kníže di Thiano (1705—1766), císařský polní maršál a generalissimus; v armádě od r. 1726, účastník válek 1733—35, 1737—39, 1740—48, v sedmileté válce zvítězil nad pruským králem u Kolína a Hochkirchu, 1758 vrchní velitel císařských vojsk a první majitel velkokříže Řádu Marie Terezie, od 1762 prezident dvorské válečné rady; viz Thadden, F. L.: Feldmarschall Leopold Daun. Wien 1967.
- 26 Viz Gödöley, J.: Průběh operací po bitvě u Štěrbohol v době od 7. května do 17. června a bitva u Kolína dne 18. června 1757. In: Vojensko-historický sborník III. 1. Praha 1934, s. 116—173.
- 27 Viz Dickhuth, G.: Die Schlacht von Rossbach. Berlin 1900.
- 28 Der Siebenjährige Krieg. Bd. 5—6. Berlin 1905—1906.
- 29 Der Siebenjährige Krieg. Bd. 6. Leuthen. Berlin 1906. Porážka rakouské armády u Leuthenu byla drtivá. Sám vrchní velitel princ lotrinský psal v dopise svému bratrovi, císaři Františkovi I.: „... Die schöne österreichische Armee ist nicht wenig delabrieret, vom langen Feldzug abgerissen, ohne Wäsche, ohne Mortar, mit einem so misslichen und erbarmungswürdigen Zustand, als sie noch niemals gewesen ist, und muss dennoch wegen der Nähe des Feindes ohne Zelte lagern...“, citováno podle Thadden, F. L.: op. cit., S. 330.
- 30 Viz Švankmajer, M.: Kateřina II. Praha 1970, s. 31—34. Podrobně pak Kaplan, H. H.: Russia and the Outbreak of the Seven Years' War. Los Angeles 1968.
- 31 Duncker, M.: Preussen und England im siebenjährigen Kriege. Preussische Jahrbücher 55. Berlin 1885, S. 254—282.
- 32 Arneth, A.: op. cit. Bd. 5. S. 325—327.
- 33 Ferdinand, vévoda von Braunschweig-Wolfenbüttel (1721—1792), pruský generál polní maršál; švagr pruského krále, účastník slezských válek, 1755 guvernér Magdeburgu, 1757 vrchní velitel prusko-hannoverské armády, viz Westphalen, G.: Geschichte der Feldzüge des Herzogs Ferdinand von Braunschweig-Lüneburg. Bd. 1—6. Berlin 1859—1873.
- 34 Christoph hrabě von Dohna-Schledien (1703—1762), pruský generálporučík, 1757 velitel pruské armády proti Rusům a Švédům, 1759 pro neúspěchy zbaven velení.
- 35 Der Siebenjährige Krieg. Bd. 6—7. Berlin 1906.
- 36 Thadden, F. L.: op. cit., S. 337.
- 37 Braubach, M.: Versailles und Wien von Ludwig XIV bis Kaunitz. Bonn 1952.; Broglie, A.: L'alliance autrichienne par le duc de Broglie. Paris 1895.; Ščepkin, J. A.: Russko-Avstrijskij sojuz vo vremja Semiletnej vojny (1746—1758 gg.). St. Peterburg 1902.
- 38 Louis de Bourbon, princ de Condé, hrabě de Clermont (1709—1771), maršál Francie; francouzský vojevůdce a diplomat, 1758 vrchní velitel francouzských vojsk.
- 39 Groehler, O.: op. cit., S. 116.
- 40 Hoen, H.: Die Kriege Friedrichs des Grossen 1740—1763. Bd. 2. Der Siebenjährige Krieg. Berlin 1912, S. 247, 250.
- 41 Groehler, O.: op. cit., S. 116.; Hoen, H.: op. cit., S. 250.
- 42 Hoen, H.: op. cit., S. 248.
- 43 Vilém Vilémovič hrabě Fermor (1704—1771), ruský velící generál; anglický šlechtic v ruských službách, 1751 vojenský velitel Petrohradu, 1757 velitel divize, 1758 vrchní velitel ruských vojsk, poražen u Zornfordu a zbaven velení, 1768 gubernátor Smolenska.
- 44 Groehler, O.: op. cit., S. 116.
- 45 Ibid., S. 116—117.
- 46 Ibid., S. 116—117.
- 47 Heinrich Friedrich Ludwig, princ von Preussen (1726—1802), pruský generálporučík; bratr pruského krále, 1758—62 velitel v Sasku, po sedmileté válce v diplomatických službách v Rus-

ku a ve Francii; viz Easum, C. V.: Prinz Heinrich. Bruder Friedrich des Grossen. Göttingen 1963.

48 Hoen, H.: op. cit., S. 260.

49 Ibid., S. 261—262.

50 Ibid., S. 264.

51 Die Werke Friedrichs des Grossen. Bd. 3. Berlin 1913, S. 228—233 (Instruktion für Prinz Heinrich von Preussen, 11. März 1758 a Instruktion für Generalleutnant Graf Christoph Dohna, 2. April 1758).

52 Ibid., S. 229.

53 Viz Thadden, F. L.: op. cit., S. 352.

54 Podrobněji viz Kšir, J.: Tereziánská pevnost olomoucká. Praha 1937. a Romaňák, A.: Pevnost Terezín. Terezín 1972.

55 Viz Arneth, A.: op. cit., S. 349—353.

56 Chytil, A.: Prusové na Moravě r. 1758. Olomouc 1900.

57 Jacob von Keith (1696—1758), pruský generál polní maršál; skotský šlechtic, původně ve španělských a ruských službách, od 1747 v pruské armádě, 1749 guvernér Berlína, hlavní vojenský poradce pruského krále, padl v bitvě u Hochkirchu.

58 Ernest Marschall, hrabě von Burgholzhausen (1692—1771), císařský polní maršálek; saský šlechtic, od 1717 v císařských službách, vyznamenal se při obraně pevností Maastrichtu, Olomouce a Drážďan, v bitvě u Kolína velitel Daunovy pěchoty, 1760 guvernér v Lucembursku.

59 Groehler, O.: op. cit., S. 117. a Chytil, A.: op. cit.

60 Gideon Ernest baron von Laudon (1717—1790), císařský polní maršálek a generalissimus, livonský šlechtic, v pruských a ruských službách, od 1744 v císařské armádě 1759 samostatný velitel, za Josefa II. vrchní velitel císařské armády.

61 Chytil, A.: op. cit., s. 65—72.

62 Ibid., s. 89.

36 Viz Janko, W.: Laudon's Leben. Wien 1869, S. 50—81.

64 Chytil, A.: op. cit., s. 89—92.

65 Viz Gieraths, G.: op. cit., S. 269.

66 Thadden, F. L.: op. cit., S. 339.

67 Der Siebenjährige Krieg. Bd. 8. Berlin 1907.

RESÚMEE

Der preußische König Friedrich II. versuchte im dritten Jahr des Siebenjährigen Krieges die habsburgische Monarchie durch einen schnellen Angriff außer Gefecht zu setzen. Er entschloß sich, die neu aufgebaute Olomoucer Festung anzugreifen, sie einzunehmen und den nächsten Ansturm direkt in Richtung Wien zu führen. Der Oberbefehlshaber des österreichischen Heeres Daun wäre in diesem Fall gezwungen, mit einer neu gesammelten und nicht ausgebildeten Armee in eine Schlacht zu gehen, um die Hauptstadt zu schützen. Im Falle seiner Niederlage wäre Maria Theresia genötigt zu kapitulieren, da sie keine kampffähige Armee mehr hätte.

Die preußische Armee ist aber bei der Belagerung von Olomouc selbst in Einschließung geraten, es wurde ihr der Weg zur Approvisionierung abgeschnitten, und mit der feindlichen Festung im Rücken konnte sie sich nicht wagen, die entscheidende Schlacht zu schlagen. Da die österreichischen Verbündeten durch ihren Vormarsch im Sommer 1758 auch Berlin bedrohten, mußte der preußische König auf die Belagerung von Olomouc verzichten und sich auf sein Gebiet zurückziehen. Olomouc hat so vor ihrem Festungssystem den letzten preußischen Angriff auf die böhmischen Länder aufgehalten, und weitere militärische Operationen des Siebenjährigen Krieges wurden schon außerhalb der Länder der habsburgischen Monarchie geführt.

Recenzoval: PhDr. Jindřich Schulz, CSc.

Pavel Urbášek

OLOMOUCKÁ VOJENSKÁ POSÁDKA V LETECH 1918—1938**DIE OLOMOUCER (OLMÜTZER) GARNISON IN DEN JAHREN
1918—1939**

Existence pevností a vojenské posádky silně poznamenala novověké dějiny Olomouce.

Početná vojenská posádka zůstala v Olomouci i po zrušení pevností a její vliv na hospodářský, sociální, politický rozvoj města i na národnostní charakter Olomouce přetrval i v období předmnichovské republiky, kterým se zabývá náš příspěvek. Záměrně jsme zařadili i poměrně rozsáhlý přehled organizačního vývoje československé armády. Čtenář tak lépe pochopí organizační a dislokační změny v Olomouci, jsou zde vysvětleny základní pojmy soudobé vojenské terminologie.

Z pochopitelných důvodů si nečiníme nárok na vyčerpávající zpracování daného tématu. Chtěli jsme podat základní přehled dislokace vojenských jednotek v Olomouci a nastínit vlivy posádky na celkový život města.

Československá vojenská historiografie ponechala stranou komplexní zpracování dějin předmnichovské armády. Za nejvýznamnější práci považujeme rozsáhlou studii Rudolfa Sandera podrobně se zabývající dislokací vojenských jednotek v rámci celého předmnichovského Československa. Faktograficky bohatá je soudobá vojenská literatura.

Pro zkoumání olomoucké posádky těsně po 28. říjnu 1918 jsou cenné články Miloslava Pospíchala a Ladislava Navrátila, dále Nešporovy Dějiny Olomouce a kolektivní dílo olomouckých historiků Malé dějiny Olomouce. Vojenské záležitosti ve vztahu k životu města se objevují v publikacích Richarda Fischera.

Z tištěných pramenů jmenujme především olomoucké adresáře a statistické ročenky.

Nezbytným pramenem olomoucké provenience se staly protokoly městského zastupitelstva 1918—1938 uložené v Okresním archívu Olomouc. Hospodářský vliv olomoucké posádky ilustrovaly materiály z fondu Registratura AMO 1920 až 1940 uložené v témže archívu.

Ve Vojenském historickém archívu jsme studovali kroniky nejdůležitějších vojenských částí v Olomouci a fond Generálního inspektorátu 1918—1924. Zde jsme z časových důvodů ani zdaleka nevyčerpali veškeré možnosti, které nám bohaté fondy VHA poskytují.

Otázka dostatečně početných a bojeschopných vojenských formací byla po 28. říjnu 1918 velmi aktuální. Nově vzniklý buržoazní stát musel zajistit území, která spadala pod jeho správu, bylo potřeba vojenských sil pro udržení pořádku, strážní a zabezpečovací úkoly.¹

Vláda disponovala dobře vyzbrojenými a poměrně početnými jednotkami tzv. československých legií, ty se ovšem nacházely po 28. říjnu ještě za hranicemi státu. Italská legie se vrátila do vlasti koncem roku 1918, francouzští legionáři na počátku roku 1919 a jednotky ruských legií se vracely do Československa v období od února do září 1920.²

Na území československého státu se nacházely pouze náhradní prapory bývalých rakousko-uherských pluků. Ty se rozpadaly odchodem příslušníků cizích národností i českých vojáků do svých domovů. Také zbytky frontových rakousko-uherských jednotek vracejících se do vlasti byly demoralizovány a jejich výzbroj, výstroj i celková bojová hodnota byla nevalná.³

Za této situace vznikaly dobrovolnické ozbrojené formace z řad členů Sokola, dělnických tělovýchovných jednot, střeleckých spolků i jiných organizací. Největším dobrovolnickým útvarem byla Slovácká brigáda, dále byly zorganizovány 4 sokolské pluky Stráže svobody (Praha, Plzeň, České Budějovice, Brno), 1. a 2. československý dobrovolnický pluk, Český a Moravský pluk a Garda slovenskej slobody.⁴ Dobrovolnické oddíly obsazovaly pohraniční české a moravské oblasti, především však byly použity v bojích na Slovensku, kde setrvaly po celou dobu bojů proti maďarské Rudé armádě do prosince 1919.⁵ Již na konci roku 1918 bylo však tvoření dobrovolnických formací zastaveno a v první polovině roku 1919 přikročily vojenské orgány k likvidaci dobrovolnických jednotek.⁶

30. října 1918 vznikl Výbor pro národní obranu jako první řídicí orgán vznikající ozbrojené moci. Do čela Výboru byl postaven agrární poslanec František Udržal.⁷ Tzv. vrchním správcem čs. vojsk a tedy výkonným orgánem Výboru pro národní obranu byl jmenován představitel Sokola dr. Josef Scheiner. 30. října 1918 se stal z nařízení Národního výboru vrchním velitelem československé branné moci polní podmaršálek ve výslužbě Diviš, kterému podléhaly všechny ozbrojené jednotky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Diviš stál v čele zemského vojenského velitelství v Praze a byl přímo podřízen vrchnímu správci čs. vojsk Scheinerovi.⁸

Vojenské akce na Slovensku řídilo od 10. listopadu 1918 tzv. velitelství operujících československých vojsk na Slovensku. V jeho čele se vystřídali gen. Štika, gen. Schöbl a od 25. prosince 1918 italský generál L. Piccione, který současně vedl italskou vojenskou misi.⁹

15. listopadu 1918 vzniklo ministerstvo národní obrany v čele s národním socialistou Václavem Klofáčem. Současně zanikl Výbor pro národní obranu. Funkce vrchního velitele československé branné moci byla po dobu intervence proti Maďarské republice rad v rukou náčelníka francouzské vojenské mise a ústavou z roku 1920 se stal vrchním velitelem prezident.¹⁰ Vedle MNO fungovalo v Paříži ministerstvo války, které vedl gen. Milan Rastislav Štefánik. Jeho existence skončila se Štefánikovou smrtí 4. května 1919 a činnost úřadu již nebyla v pozdější době obnovena.¹¹

Vlastní tvoření pravidelných vojenských jednotek po 28. říjnu probíhalo na základě převzetí struktury rakouského vojenského systému v zemi. Organizační základ vytvořily bývalé rakouské náhradní prapory doplňované z území republiky.¹²

Ke konci roku 1919 přikročily československé vojenské orgány k unifikaci armády (tj. splynutí československých zahraničních a domácích jednotek). Unifikace byla přerušena intervencí proti Maďarské republice rad v polovině roku 1919 a říjnovou mobilizací v roce 1921 v souvislosti s pokusem bývalého rakouského císaře Karla Habsburského o uchvácení moci v sousedním Maďarsku. V průběhu unifikace došlo k slučování a přečíslování pluků, vytvoření brigád a divizí. Unifikace byla s definitivní platností dokončena v roce 1922.¹³

Unifikace byla úzce spjata s celkovou koncepcí výstavby československé buržoazní armády. Legislativním základem výstavby československé armády se stal branný zákon z 19. března 1920. Československá armáda byla jednotná a společná pro celý stát (na rozdíl od Rakouska-Uherska), byla armádou stálou, budovanou na rámcovém (kádrovém) systému a doplňovanou na podkladě všeobecné branné povinnosti. Délka prezenční služby byla stanovena zákonem na 14 měsíců.

ců. Národní shromáždění připustilo na přechodnou dobu její prodloužení, a to na dobu prvních 3 let na 24 měsíců, potom na dobu dalších 3 let na 18 měsíců. Tato 18měsíční prezenční vojenská služba byla ponechána doplňkem branného zákona z 8. dubna 1927. Aby bylo učiněno zadost požadavkům miličnického systému, stala se součástí branného zákona z roku 1920 formální klauzule o přechodnosti vojenského systému stanoveného branným zákonem.¹⁴

Specifickým rysem výstavby armády předmnichovské republiky byly československé zahraniční jednotky a činnost italské a především francouzské vojenské mise. Italští důstojníci přišli společně s italskými legiemi koncem prosince 1918 a ujali se řízení bojových operací na Slovensku. Jak už bylo řečeno, gen. Piccione se stal 25. 12. 1918 vrchním velitelem československých vojsk operujících na Slovensku. Na základě diplomatického jednání mezi Československem, Francií a Itálií a vzhledem k celkové zahraniční orientaci předmnichovské republiky byla vystřídána italská mise francouzskou vojenskou misí v čele s gen. Maurice Pellé, která přišla na území republiky 13. února 1919. Odchod italských důstojníků byl jednou z příčin dlouhodobého ochladnutí československo-italských vztahů.¹⁵ 17. února 1919 byl gen. Pellé jmenován náčelníkem československého generálního štábu a po dobu intervence proti Maďarské republice rad byl i vrchním velitelem armády. Od roku 1921 byl gen. Pellé ve funkci šéfa mise a náčelníka generálního štábu vyměněn gen. Eugene Mittelhauserem. Kromě toho obsadili vysocí francouzští důstojníci funkce velitelů 2 ze 4 zemských vojenských velitelství (Bratislava, Užhorod) a velitelství divize v Opavě (do roku 1923).¹⁶ Také spolupráce s československým důstojnickým sborem s sebou nesla řadu problémů a třenic.¹⁷ Od 1. ledna 1926 byla pravomoc francouzské vojenské mise zúžena na funkci poradní a instruktorskou.¹⁸ Působením francouzské vojenské mise došlo k úzkému sepětí československého vojenství s francouzskou vojenskou doktrínou, k přecenění defenzivního a pozicičního vedení boje a podcenění výstavby moderních druhů vojsk.¹⁹

Území republiky bylo na konci roku 1918 a začátku 1919 rozděleno do 4 zemských vojenských obvodů (zemská vojenská velitelství), které zahrnovaly Čechy (ZVV Praha), Moravu a Slezsko (ZVV Brno), Slovensko (ZVV Bratislava) a tzv. Podkarpatskou Rus (ZVV Užhorod).²⁰ V roce 1925 byla spojena tzv. Podkarpatská Rus s oblastí východního Slovenska a došlo k vytvoření nového zemského velitelství v Košicích. Současně bylo zrušeno zemské velitelství v Užhorodě. Zemská velitelství byla přímo podřízena MNO a vykazovala působnost velitelskou, správní a oblastní v plném rozsahu.²¹

Obecně lze rozdělit celou organizační strukturu československé buržoazní armády na dva celky — zbraně a služby. Mezi zbraně hlavní se počítaly pěchota, dělostřelectvo, letectvo a jezdeckto, zbraně pomocné zahrnovaly ženijní vojsko, telegrafní pluk, vozatajstvo, automobilní vojsko. V roce 1933 bylo do zbraní zařazeno i ženijní a telegrafní vojsko. Železniční pluk byl včleněn do ženijního vojska, vozatajstvo se stalo součástí jezdeckta a automobilní vojsko součástí dělostřelectva. Služby se dělily na technické (zbrojní, letecká, ženijní, telegrafní, automobilní, stavební, železniční a vozatajská, od roku 1937 služba válečného průmyslu) a netechnické (zdravotnická, intendační, justiční, duchovní, doplňovací a početní, remontní a veterinářská).²²

Vyšší jednotky v předmnichovské armádě představovaly divize a brigády. Základně se skládala pěší divize ze 2 pěších brigád (tj. 4 pluky) a jedné polní dělostřelecké brigády. Vedle pěších pluků byly organizovány 4 horské pluky (po 3 praporech) a 11 hraničářských praporů. Brigády, které nepatřily do svazku divizí, byly přímo podřízeny ZVV, velitelství sboru (od roku 1937) nebo i MNO. Pluky se zpravidla dělily na oddíly a ty dále na setniny. Oddíly měly u pěchoty název prapore, u dělostřelectva dělostřelecké oddíly, u letectva perutí, u jezdeckta korouhve a u ostatních zbraní (ženijní, telegrafní a automobilní vojsko)

prápory. Šetniny u dělostřelectva se nazývaly baterie, u letectva letky, u jezdeckva eskadrony, u pěchoty a ostatních zbraní roty.²³

Na bezprostřední ohrožení ze strany nacistického Německa reagovaly státní a vojenské orgány od roku 1934 rozsáhlou reorganizací armády, výstavbou pohraničních opevnění a celkovou modernizací výzbroje, která ovšem nebyla dostatečně rychlá.²⁴ V rámci reorganizace byla v roce 1934 zavedena 24měsíční prezenční služba.²⁵

15. října 1935 bylo území republiky rozděleno do 7 sborových oblastí. Cílem tohoto opatření bylo maximální urychlení přechodu z mírové organizace armády na válečnou.

Výstavba sborových velitelství byla ukončena k 1. lednu 1937. Sborová velitelství byla podřízena po stránce velitelské příslušným ZVV, převzala však od nich povinnosti správní i oblastní (tj. odpovědnost za mobilizační přípravy, oblast služeb, posádkové věci), ve kterých byla samostatná a podřízena přímo MNO.²⁶

V letech 1937–1938 byly zrušeny brigády (zůstala pouze letecká) a divize byly organizovány ze 3 pěších pluků a 1 pluku dělostřeleckého. V roce 1938 se vytvořily 4 rychlé divize, čímž se alespoň částečně vyhovělo volání po zavedení nových druhů vojsk.²⁷

Vojenské otázky byly nejožehavějším problémem i olomouckého Národního výboru.²⁸ Do čela vojenského odboru Národního výboru byl postaven představitel Sokola v Olomouci a státoprávní demokrat dr. František Smrček.²⁹ Národní výbor měl vážné obavy z velmi početné olomoucké posádky, které velel polní podmaršálek Walter Schreiter. Olomoucká posádka měla v této době více než 18 500 mužů převážně německé národnosti.³⁰ 28. října přijal posádkový velitel Schreiter deputaci Národního výboru a slíbil zachování klidu a zajištění pořádku ve městě.³¹ Den nato došlo k incidentu, při kterém byl zatčen četař Šebesta za nošení kokardy v národních barvách. Schreiter ještě téhož dne na důstojnické poradě povolil nošení těchto kokard.³²

Olomoucký Národní výbor nedisponoval těsně po 28. říjnu prakticky žádnou spolehlivou ozbrojenou formací. Čeští příslušníci vojenské posádky se houfně rozcházeli do svých domovů, zvláště po Fischerově prohlášení, že jsou volní a mohou se rozejít.³³ Národní výbor organizoval především z řad Sokolů dobrovolnické tzv. národní strážce a z českých vojáků byla vytvořena tzv. bezpečnostní setnina v síle 80–100 mužů vedena setníkem V. Morávkem.³⁴ Tyto ozbrojené jednotky vykonávaly strážní a bezpečnostní službu, i tak se však nepodařilo zabránit rozkrádání vojenských skladů a střeňnic.

Vzhledem k vytvoření německé provincie Sudetenland stál před olomouckým Národním výborem nanejvýš důležitý úkol — zajištění dostatečného počtu spolehlivých českých vojenských jednotek. Připomeňme si, že Národní výbor povolal 3. listopadu do zbraně olomoucké dělnictvo, které již následujícího dne odzbrojil a propustil.³⁵

Na poradě českých důstojníků olomoucké posádky 29. října 1918 byla vytvořena vojenská rada v čele s pplk. Václavem Hradcem. Tato rada vydala 30. října rozkaz (v dané situaci spíše výzvu), ve kterém žádala české vojáky, aby nezbíhali od svých jednotek a poslouchali rozkazy svých velitelů. 31. října vystoupil s podobnou výzvou i Národní výbor, který za účelem registrace hlásících se dobrovolníků vytvořil vojenskou kancelář NV. Vojenská rada přidělila posádkovému veliteli Schreiterovi 2 české nadporučíky, kteří kontrolovali jeho činnost.³⁶

4. listopadu 1918 odstoupil Schreiter ze své funkce a olomouckým posádkovým velitelem se stal pplk. Václav Hradec. Nově vytvořené posádkové velitelství co nejrychleji demobilizovalo vojáky jiných národností (především německé a polské).³⁷ Odchodem těchto vojáků a příjezdem náhradního praporu pěšího pluku

54 (1 200 mužů) z haličského Sanoku měli vojáci české národnosti v olomoucké posádce rozhodující většinu.³⁸ 12. listopadu 1918 složili příslušníci olomoucké posádky slavnostní přísahu v houfnicových (Žižkových) kasárnách.

Nejvyšším vojenským orgánem v Olomouci bylo tzv. staniční velitelství. 25. listopadu 1918 bylo toto velitelství reorganizováno a rozděleno na posádkové a místní velitelství. Posádkové velitelství zastávalo i funkci velitelství okrskového a podléhaly mu posádky Prostějov, Přerov, Lipník, Hranice, Rýmařov, Uničov a Šumperk. Místním velitelem byl jmenován mjr. Alfréd Martínek.³⁹

V červnu 1919 byl přenesen z Moravské Ostravy do Olomouce úřad vojenského inspektorátu (suploval brigádní velitelství). Současně byl v Olomouci vytvořen dělostřelecký inspektorát pro Moravu a Slezsko. Vojenské inspektoráty zanikly v říjnu 1919 a veškerou jejich agendu převzala divizní velitelství.⁴⁰

Olomouc se stala v říjnu 1919 sídlem velitelství 7. divize, do jejíhož svazku spadalo velitelství 13. a 14. pěší brigády a velitelství 7. polní dělostřelecké brigády (v Olomouci velitelství 13. pěší brigády). Vedle jednotek patřících do svazku 7. divize byla od roku 1920 v Olomouci umístěna velitelství samostatné hrubé dělostřelecké brigády a 2. těžké dělostřelecké brigády, které podléhaly přímo ZVV v Brně.⁴¹

V souvislosti s budováním sborových oblastí v roce 1935 bylo v Olomouci zřízeno velitelství IV. sboru.⁴²

Velitelství 7. divize bylo umístěno v Hanáckých kasárnách na třídě Českých legií, velitelství 13. pěší brigády v nových dělostřeleckých kasárnách ve stejné ulici (dnes 1. máje a Osvození).⁴³

Z československých pěších útvarů byly dislokovány v Olomouci do 31. prosince 1919 (tedy do zahájení unifikace československé předmnichovské armády) tyto náhradní tělesa (resp. náhradní prapory): pěší pluk 54, 93, čs. střelecký pluk 13, čs. prapor myslivců (náhradní setnina č. 5).⁴⁴

Od unifikace byl v Olomouci umístěn pěší pluk 6 „Hanácký“. Tato jednotka vznikla sloučením 6. střeleckého pluku ruských legií (příjezd do Olomouce 20. června 1920) a 54. pěšího pluku domácího. Pluk měl v Olomouci určité výsadní postavení, které vyplývalo z bojových tradic obou sloučených částí a z jejich vztahu k Olomouci.⁴⁵

Unifikací vznikl z 25. střeleckého pluku pěší pluk 27, jehož velitelství a III. prapor byly v letech 1920–1932 dislokovány v Olomouci.⁴⁶

Vedle těchto pěších pluků byl v Olomouci náhradní prapor horského pěšího pluku 3 (do roku 1933) a trvale náhradní rota hraničářského praporu 7.⁴⁷

Pěší pluk 6 „Hanácký“ byl ubytován v Hanáckých kasárnách na třídě Českých legií, pěší pluk 27 zpočátku v barákovém táboře na Novém Světě a později v kasárnách Jiřího z Poděbrad na náměstí Republiky a náhradní rota hraničářského praporu v kasárnách Jiřího z Poděbrad, posléze ve starých dělostřeleckých kasárnách na Denisově ulici.⁴⁸

Velmi početně bylo v Olomouci zastoupeno dělostřelectvo.⁴⁹ Do provedení unifikace se nacházely v Olomouci náhradní baterie pluků polního dělostřelectva č. 5, 46, 48 (zrušen k 31. 3. 1919), 55 (zrušen k 31. 3. 1919), 57, 58, 146, 148 (zrušen k 31. 3. 1919), 155 (zrušen k 31. 3. 1919), náhradní těleso pro dělostřelectvo zahraničního vojska (pluk polního dělostřelectva č. 56), dále náhradní baterie pluků hrubého dělostřelectva č. 107, 108, 46, 48 (zrušen k 31. 3. 1919), a konečně náhradní baterie pluku těžkého dělostřelectva č. 302.⁵⁰

Pro organizování dělostřeleckých jednotek byly v Olomouci dobré podmínky jak z hlediska kádrového (velký počet náhradních baterií), tak z hlediska materiálního. V olomouckých pevnostkách a skladištích bylo uloženo množství dělostřeleckého materiálu ukořistěného rakousko-uherskou armádou v průběhu války. Tento materiál byl ovšem značně různorodý. Československé vojenské orgány navázaly proto jednání o výměně s Polskem, Rumunskem a Jugoslávií.

Jednání byla neúspěšná a výměna se neuskutečnila.⁵¹ Pouze náhradní baterie dělostřeleckého pluku 5 předala polovinu svého dělostřeleckého materiálu zastupcům polské armády.⁵² O obrovském množství zbraní, munice a výbušnin uložených v Olomouci svědčí hlášení československého vojenského inspektorátu v Olomouci generálnímu inspektoru československých vojsk v Praze z 31. srpna 1919. Po dobu intervence proti Maďarské republice rad bylo posláno z Olomouce na Slovensko 85 285 ks dělostřelecké munice, více než 39 000 pušek různých značek, 12 600 000 ks munice do pušek, 596 t střelného prachu a 21 t dalších výbušnin.⁵³

Z lehkých dělostřeleckých pluků byl v Olomouci trvale dislokován dělostřelecký pluk 7, který vznikl v roce 1920 z náhradní setniny bývalého pluku lehkého dělostřelectva 5. Z dělostřeleckého pluku 53 byly umístěny v Olomouci 2 baterie, a to od roku 1921 do roku 1924 1. baterie a v letech 1921–1932 5. baterie. Jen velmi krátce byla zařazena do organizace olomoucké posádky 5. baterie dělostřeleckého pluku 8. Navíc byly dále umístěny v Olomouci hrubý dělostřelecký pluk 107, těžký dělostřelecký pluk 302 a protiletadlový dělostřelecký pluk 152.

Vedle stálých dělostřeleckých pluků byla v Olomouci dislokována řada baterií a náhradních baterií hrubých a těžkých dělostřeleckých pluků 126 a 258, jejichž počet se po dobu trvání předmnichovské republiky měnil.

Krátce figurovala v tabulkových počtech olomoucké posádky baterie samostatného horského dělostřelectva oddílu 256 (červenec–říjen 1920) a 257 (1924 až 1926).⁵⁴

V roce 1921 zřídila československá vojenská správa v Olomouci dělostřelecké učiliště, v jehož čele stáli až do roku 1926 francouzští důstojníci.⁵⁵

Součástí dělostřeleckého učiliště byla v letech 1921–1932 dělostřelecká měřičská náhradní rota a instrukční dělostřelecký oddíl, který byl od roku 1935 zreorganizován v instrukční dělostřelecký pluk. Dělostřeleckému učilišti byl dále od roku 1936 přidělen samostatný dělostřelecký oddíl 401, který se zabýval problematikou protiplynové obrany. Oddíl byl v roce 1937 přeměněn v dělostřelecký pluk 401.⁵⁶

Dělostřelecký pluk 7 měl ubikace zpočátku v barákovém táboře na Novém Světě, od poloviny 20. let v Žižkovských kasárnách na Dobrovského třídě. Dělostřelecký pluk 107 sídlil v kasárnách Prokopa Holého na Novém Světě, dělostřelecký pluk 302 nejprve v Žižkovských kasárnách a později v nových dělostřeleckých kasárnách na třídě Českých legií. Protiletadlový pluk 152 byl ubytován v kasárnách na Tabulovém vrchu, kde byly také vybudovány stálé dělostřelecké posty pro protiletadlové dělostřelectvo. Dělostřelecké učiliště bylo umístěno v Žižkovských kasárnách.⁵⁷

Z jezdeckých jednotek po říjnu 1918 byly v Olomouci umístěny náhradní eskadrony dragounského pluku 12 a jezdeckého střeleckého pluku 4, který byl v červenci 1919 zrušen. 9. července 1920 se vrátil do Československa jezdecký pluk 2 „Sibiřský“ ruských legií, který byl unifikován s 12. dragounským plukem a trvale dislokován v Olomouci.⁵⁸ Pluk byl ubytován v jezdeckých (Horymírových) kasárnách na třídě Českých legií.⁵⁹

Po říjnu 1918 byla Olomouc vedle Prahy a Pardubic jediným městem nově vzniklého státu, kde byly dislokovány letecké útvary. Tyto letecké jednotky byly součástí tzv. československého leteckého sboru, jehož hlavní část a velitelství bylo v Praze.⁶⁰

Na konci roku 1918 se z mladého leteckého oddílu (40 mužů), který ještě neměl přidělena letadla, vytvořena letecká setnina č. 3.⁶¹ Setnina dostala v dubnu 1919 dva letouny a v létě byly provedeny první lety nad Olomoucí.⁶²

Při budování letiště narazila vojenská správa na velký odpor rolníků z Ne-

ředína, Hněvotína a Topolan. V květnu 1919 byl dokonce zničen hangárový stan výbušnou náloží, kterou umístil neznámý pachatel.⁶³

V říjnu 1919 a v březnu 1920 se v Olomouci vytvořily letecké setniny č. 5 a 9. Z uvedených 3 setnin byla organizována tzv. letecká skupina, která se stala základem pro letecký pluk 2 (vznikl v prosinci 1920). V jeho organizaci byly letky pozorovací, zvědné a stíhací. V roce 1931 byla v Olomouci postavena těžká bombardovací letka leteckého pluku 5, která byla v roce 1936 přemístěna.⁶⁴

V Olomouci bylo také umístěno hlavní letecké skladiště a od března 1919 začaly fungovat letecké dílny, které se v roce 1922 staly hlavními leteckými vojenskými dílnami v Československu. Obě tato odvětví letecké služby byla zrušena v roce 1932, kdy došlo k vytvoření dílen i skladišť při jednotlivých zemských vojenských velitelstvích. V Olomouci byl od tohoto roku umístěn zemský letecký sklad II s odbočkou v Prostějově.⁶⁵

Do Prostějova bylo z Olomouce v roce 1934 přeloženo letecké učiliště.⁶⁶

Letecký pluk 2, dílny i skladiště byly trvale umístěny ve Štefáníkových kasárnách na Šibeníku.⁶⁷

V roce 1932 vypracovala skupina olomouckých občanů plán na zřízení zaměřovacího přístroje protiletadlové obrany, který hodlala prodat do Německa. Podánilo se jim navázat styky s vojním základní služby sloužícím na letišti a s neznámým poručíkem leteckého pluku 2, který obstaral plány letiště. Přípravovaná krádež byla odhalena, viníci odsouzeni krajským soudem, přes rozsáhlé vyšetřování se však nepodařilo zjistit totožnost důstojníka.⁶⁸

V souvislosti s celkovou modernizací armády přikročily orgány vojenské správy v roce 1935 k vytvoření 3 pluků útočné vozby. Pluk útočné vozby 2 určený pro oblast Moravy byl od svého vzniku 15. září 1935 do roku 1936 dislokován v Olomouci a Přáslavicích.⁶⁹

Vedle již jmenovaného dělostřeleckého a leteckého učiliště existovala v Olomouci zvláště v první polovině 20. let celá řada různých vojenských škol a kursů. Byla to např. podkovářská škola, školy záložních důstojníků pěchoty, dělostřelectva a letectva, škola pro výchovu rotmistrů z povolání, telegrafní škola pro pěchotu a dělostřelectvo, zdravotnická škola.⁷⁰

V roce 1920 byla v Olomouci zřízena pobočka tzv. plynového oddělení při strojním oddělu č. 2. V prvních měsících své existence tato speciální jednotka ošetřovala a zabezpečovala kolem 1 350 lahví s fosgenem. V dubnu 1921 při likvidaci této nebezpečné bojové chemikálie část plynu unikla a byla zničena úroda na pozemcích velkostatku Nový dvůr. V prosinci 1921 se přemístilo plynové oddělení z Prahy do Olomouce a vznikl Ústav pro plynovou službu, od roku 1925 pak Vojenský plynový ústav. Po vzniku samostatného útvaru bylo mužstvo trvale ubytováno v Žižkových kasárnách. Chemický materiál byl trvale uložen ve skladišti v Bystrovaněch.⁷¹

Vedle služeb, které fungovaly v rámci velitelství divize a později sboru, existoval v Olomouci ústřední orgán ženíjní služby — hlavní ženíjní sklad. Sklad vznikl z likvidačního ženíjního materiálu rakousko-uherské armády a z technických skladišť ruských legií, které byly umístěny v Olomouci. Hlavní ženíjní skladiště bylo v barákovém táboře na Novém Světě. Do unifikace ženíjního vojska v říjnu 1920 byla v Olomouci dislokována náhradní rota ženíjního praporu 3 a tzv. strojní oddíl 2, o kterém jsme se zmínili v souvislosti se vznikem Vojenského chemického ústavu.⁷²

V roce 1928 byla přeměněna dosavadní divizní zbrojnice č. 7 v zemskou zbrojnici č. 2 (pro ZVV Brno) s odbočkami v Brně a Hranicích. Když došlo k organizaci sborových oblastí, byla olomoucká zbrojnice přeměněna ve sborovou zbrojnici č. 4 s odbočkou v Hranicích. Pro uložení munice a zbrojního materiálu byly využity pevnůstky v okolí Olomouce, velitelství sídlilo na Biskupském náměstí (dnes Fričovo nám.).

Olomoucká posádka byla dále sídlem následujících druhů služeb: divizní (sborová) nemocnice (kl. Hradisko), proviantní sklad 7 (velitelství v Masarykových kasárnách na třídě Českých legií, sklady na Povlu a Envelopě), vozatajská rota 7 (od roku 1936 automobilní prapor 6, automobilní kasárna na Hanácké třídě, dnes Šantova), evidence koňstva 7 (Staroměstská kasárna, dnes ulice Lidových milicí), vojenská stavební odbočka 7 (Sokolská ulice), doplňovací okresní velitelství (Hanácká kasárna), divizní a brigádní soud, vojenský prokurátor, funkcionář vojenského prokurátora, vojenská věznice (Envelopa), katolický vojenský duchovní u velitelství divize, evangeličtí a českoslovenští výpomocní duchovní správci.⁷³

Početní růst olomoucké posádky ukazuje následující tabulka:⁷⁴

	1919	1921	1924	1930
Olomoucká posádka	4 777	7 700	5 690	12 359
Olomouc (včetně posádky)	—	57 206	—	66 440

Nemáme sice údaje o počtu příslušníků olomoucké posádky v období 1931 až 1938, můžeme však opodstatněně předpokládat, že došlo k jejímu růstu, i když početní růst nebyl tak výrazný jako v letech 1924–1930.

Silná olomoucká posádka byla významným faktorem ovlivňujícím nacionální skladbu obyvatelstva (do vytvoření Velké Olomouce v roce 1919 rozhodujícím faktorem) a významně ovlivnila také sociální strukturu olomouckého obyvatelstva. Vojsko bylo nejsilnější sociální skupinou v Olomouci po celou dobu trvání předmnichovské republiky.

Stanovisko města a jeho zástupců k umístění vojenské posádky nebylo zpočátku jednoznačné. Proti umístění vojenské posádky se postavila skupina německých zástupců. Tato skupina argumentovala antimilitaristickými náladami mezi obyvatelstvem, možností zavedení miličnického systému, poukazovala na neutěšenou zásobovací a bytovou situaci ve městě, požadovala adaptaci stávajících vojenských objektů a kasáren na byty a dílny. Rozhodující slovo však měla skupina v čele s bývalým vedoucím vojenského odboru olomouckého Národního výboru dr. Františkem Smrčkem, která požadovala posádku silnou (maximálně ovšem 3 000 mužů) a zdůrazňovala výhody plynoucí z existence posádky pro olomoucké obchodníky a živnostníky.⁷⁵

Město mělo povinnost platit výlohy odvodní, evidenční a klasifikační koní, což byla částka zanedbatelná (kolem 2 000 Kč), především však hradilo výlohy na ubytování vojska. Tato částka kolísala od 110 000 do 220 000 Kč, nejnižší hranice dosáhla v roce 1935. Náklady na výstavbu nových vojenských objektů (kasárny, budova sborového velitelství, obytné budovy pro vojáky z povolání) vyrostly v roce 1938 na 19 500 000 Kč. Tato horentní suma byla součástí mimořádného rozpočtu hrazeného ze státních půjček.⁷⁶ Podstatná část celkové výlohy na ubytování byla věnována na financování přechodného ubytování vojenských gážistů. Protože Olomouc měla naprostý nedostatek bytů, byli důstojníci a rotmistři ubytováni v hotelích a v podnájmech u soukromých osob. Olomoučtí hoteliéři tak měli postaráno o stálý zdroj svých příjmů. A tyto příjmy rozhodně nebyly zanedbatelné, vždyť v roce 1929 bylo v Olomouci přechodně ubytováno 1 405 vojenských gážistů.⁷⁷ Situace se podstatně nezměnila ani ve 30. letech, i když byly realizovány stavby 4 obytných domů pro vojáky z povolání v letech 1926 až 1928.⁷⁸ Výstavbu obytných domů chápali majitelé olomouckých hotelů jako poškození svých živností a v roce 1928 protestovali proti plánované výstavbě. Městské zastupitelstvo v červnu 1928 skutečně plánovanou výstavbu obytného domu pro svobodné vojáky z povolání zrušilo.⁷⁹ V druhé polovině 30. let přicházelo do Olomouce mnoho vojenských gážistů na různé kursy a cvičení, ti byli opět ubytováni v hotelích. Na městské zastupitelstvo přicházela řada stížností

na nízkou úroveň místních hotelů, docházelo i k častým výtržnostem mezi vojenskými gážisty a civilisty.⁸⁰

Až do poloviny 20. let představovala vojenská posádka pro město značnou finanční zátěž a především německé politické strany žádaly zredukování početního stavu posádky a převedení péče o ubytování vojska na stát. Postupný obrat nastal od poloviny roku 1923, kdy moravský zemský výbor povolil městskému zastupitelstvu vyšší přírážky k daním s tím, že nelze počítat s omezením výdajů na ubytování vojska.⁸¹

Po říjnu 1918 se zástupci města domnívali, že převezmou vojenské objekty a budou je levně adaptovat na byty. Městu se však podařilo získat pouze skladiště v Žižkových kasárnách a několik dřevěných baráků na Envelopě a Novém Světě. Zvláště baráky na Novém Světě (bývalá vojenská epidemická nemocnice) byly naprosto nevhodné pro zřízení bytů.⁸² V roce 1932 a 1935 byly baráky na Envelopě i byty v adaptovaném skladišti v Žižkových kasárnách vráceny zpět vojenské správě.⁸³

Také snahy města o získání vhodných objektů od vojenské správy pro umístění muzea byly marné.⁸⁴

Olomoučtí živnostníci a obchodníci si velmi dobře uvědomovali výhody existence početné posádky pro prosperitu svých podniků. V roce 1928 zakročil poslanec Rudolf Mlčoch u ministra národní obrany ve věci přeložení leteckých dílen z Olomouce. Byl ujištěn, že v případě odchodu určitých vojenských částí z Olomouce budou přiděleny do vojenské posádky jiné útvary, aby město nebylo hospodářsky poškozeno. Obchodní gremium a živnostenská společenstva i v dalších letech vehementně usilovaly o udržení silné vojenské posádky v Olomouci a protestovaly proti odchodu vojenských jednotek z města.⁸⁵

Společenstva živnostníků a obchodníků se ostře stavěla proti zřízení tzv. vojenských zátiší (armádní prodejny), které byly osvobozeny od daní z příjmu. Také existence různých dílen u vojenských útvarů vyvolávala odpor olomouckých živnostníků.⁸⁶

Na veškeré zakázky vypisovala vojenská správa veřejnou soutěž. Protože ceny v Olomouci byly vysoké, zadávala vojenská správa často řemeslné práce různého druhu živnostníkům mimo olomouckým.⁸⁷

Největší výhody ze silné olomoucké posádky plynuly živnostníkům zabývajících se výrobou potravin, kteří měli silné zázemí v zemědělsky vysoce produktivních vesnicích v okolí Olomouce. Nešlo pouze o bezprostřední zásobování vojenských útvarů, ale i o vytvoření stálých zásob, které se musely pravidelně obměňovat. Vojenské útvary si většinu potravin obstarávaly samy (na rozdíl od oděvů a obuvi). Na nákup potravin dostávala vojenská posádka určitou sumu peněz (stravné), jejíž výše se určovala podle potravinových cen v místě posádky, tedy na základě cen maloobchodních. Později došlo k úpravě tohoto nařízení a vojenské útvary byly zvýhodněny jako velkoobdobatelé. Ceny se opět zjišťovaly veřejnou soutěží. U cen masa byla zavedena úprava cen podle jejich pohybu na pražském masném trhu.⁸⁸

Vojenské oddíly olomoucké posádky často společně s policií potlačovaly dělnické bouře, demonstrace a stávky. Tak tomu bylo např. při protidrahotních bouřích v březnu 1919 a 1920. V prosinci 1920 v souvislosti s generální stávkou byla do bojové pohotovosti uvedena celá olomoucká posádka. K největšímu střetnutí vojenského oddílu s demonstranty došlo 25. 2. 1931, při kterém vojáci zranili řadu účastníků manifestace. Vojenské jednotky z Olomouce se zúčastnily potlačení německých nepokojů ve Šternberku 4. března 1919 a asistovaly při třenicích příslušníků katolické a československé církve v Litovli a Dubu na Moravě na počátku roku 1921.⁸⁹

Silnou antimilitaristickou agitací prováděla v roce 1927 a v první polovině 30. let olomoucká komunistická mládež. V letech 1931, 1932, 1933 a 1935 byly

v olomouckých kasárnách zabaveny neperiodické časopisy Voják a Rudý voják a několik letáků s antimilitaristickými výzvami a kritikou poměrů v olomoucké posádce.⁹⁰

Vztah civilního obyvatelstva jako celku k vojenské posádce byl vcelku dobrý. Příčinu vidíme jednak v již zmíněném významu vojska pro olomoucký hospodářský život, dále pak v určité hrdosti olomouckého obyvatelstva na posádku, která vyvěrala z tradic dlouhodobého umístění vojska ve městě a v předmnichovské republice byla živena dislokací vojenských jednotek s aureolou legionářství.⁹¹

Silná vojenská posádka byla jednou z příčin živnostenskoobchodnického charakteru Olomouce v období předmnichovské republiky. Tím však současně konzervovala daný stupeň ekonomického a do jisté míry i politického rozvoje Olomouce. Výhody plynoucí z existence vojenské posádky ukolébaly představitele města, takže jejich snahy o získání významnějších škol, úřadů i podniků nebyly výrazné.

V zářijových dnech 1938 stáli příslušníci olomoucké posádky pevně na straně obránců republiky. Za okupace se řada důstojníků a rotmistrů bývalé olomoucké posádky aktivně zapojila do činnosti vojenské odbojové organizace Obrana národa, která měla v Olomouci velmi silné pozice. Mnozí z nich zaplatili tuto činnost svým životem.

P o z n á m k y

1 Klučina Petr, Romaňák Andrej: Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby, II. díl, Praha, Naše vojsko 1984, s. 269.

Fejlek, Vojtěch: Dají ti pušku, studie o počátcích revoluční práce v předmnichovské buržoazní armádě, Praha, Naše vojsko 1961, s. 25–26.

Sander, Rudolf: Organizační a dislokační vývoj československé armády v letech 1918–1939, Sborník archivních prací 1, roč. XXXV., Praha, archivní správa MV ČSR v nakladatelství Páram, s. 7–10.

2 Klučina Petr, Romaňák Andrej: c. d., s. 269.

Fejlek, Vojtěch: c. d., s. 35–36.

Týž: 28. říjen 1918 a vznik předmnichovské československé armády, Historie a vojenství, 1958, č. 3, s. 376–377.

Týž: Porážka vojenské intervence československé armády proti maďarské republice v roce 1919, Historie a vojenství, 1959, č. 3, s. 435–436.

Dvacet let československé armády v osvobozeném státě, vydáno za spolupráce MNO a péčí Památníku osvobození, Vojenského ústavu vědeckého, Svazu čs. důstojnictva, nákladem Svazu čs. důstojnictva, Praha 1938, s. 123.

Italská legie — 2 divize, cca 19 500 mužů, návrat 23.–29. 12. 1918.

Francouzská legie — 1 divize, cca 5 000 mužů, návrat 9. 1.–19. 3. 1919.

Ruská legie — 3 divize, cca 71 000 mužů, návrat v průběhu roku 1920.

Srbská legie — 1 365 mužů.

Italská domobrana — 56 praporů, 60 000 mužů, návrat na jaře 1919.

Kromě legionářských jednotek sloužilo 1 102 Čechoslováků v anglické armádě a 42 404 v armádě Spojených států.

3 Československá armáda v prvním desetiletí republiky, Praha 1928, s. 7.

Naše armáda, vznik—vývoj—současnost, Praha, Svaz čs. důstojnictva 1934, s. 6, 96.

Jen některé jednotky se vrátily v bojeschopném stavu. Byl to pražský pluk 28, pěší pluk 102 (Benešov), 11 (Písek), 30 (Vysoké Mýto).

4 Sander, Rudolf: Přehled vývoje československé vojenské správy v letech 1918–1939, Historie a vojenství, 1965, č. 3, s. 360–361.

Dvacet let československé armády . . . s. 126.

5 Sander, Rudolf: Přehled vývoje československé . . . s. 360–361.

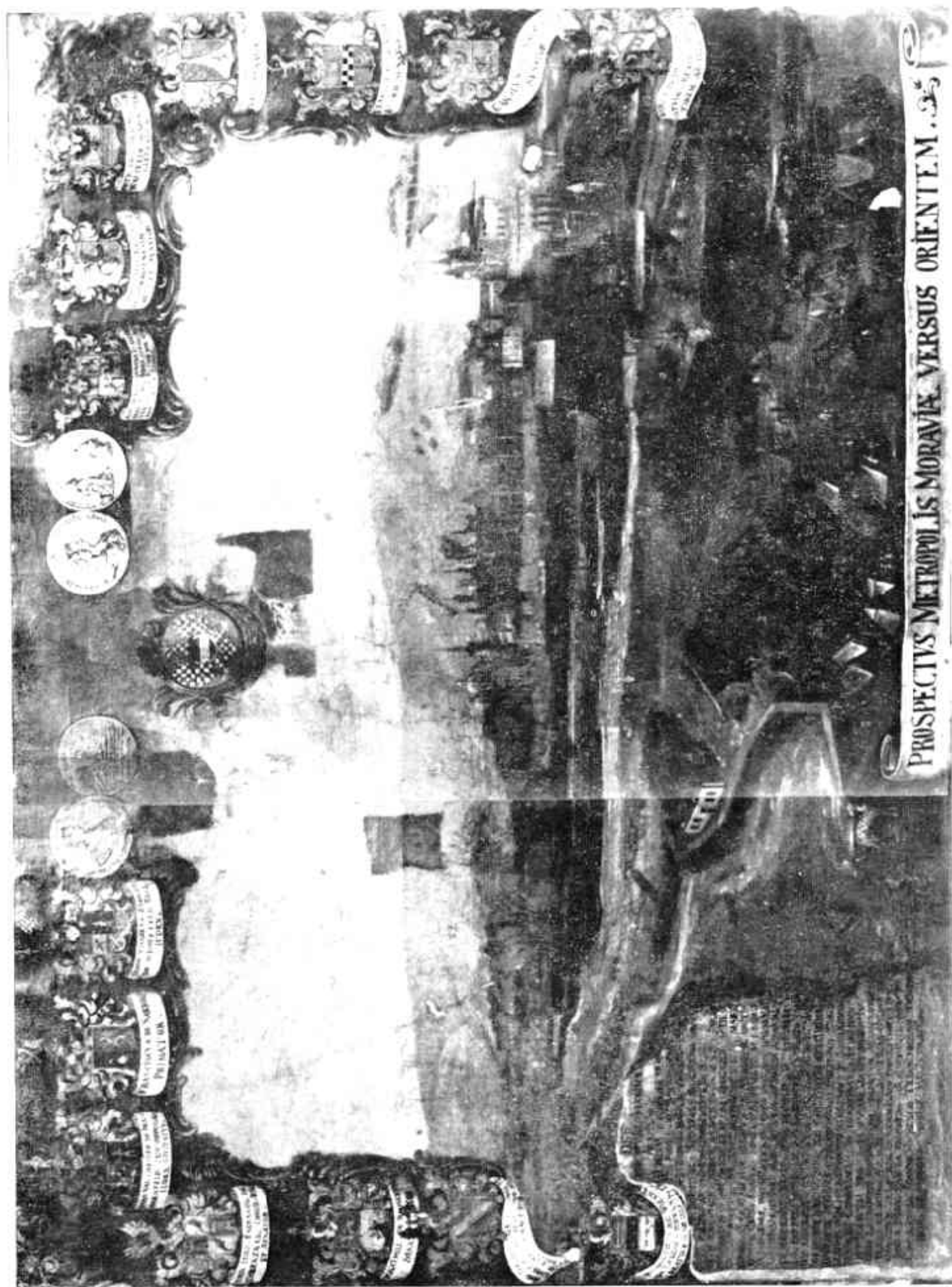
6 Fejlek, Vojtěch: Podzimní mobilizace v Československu v roce 1921 a politika KSČ, Historie a vojenství, 1959, č. 4, s. 555.

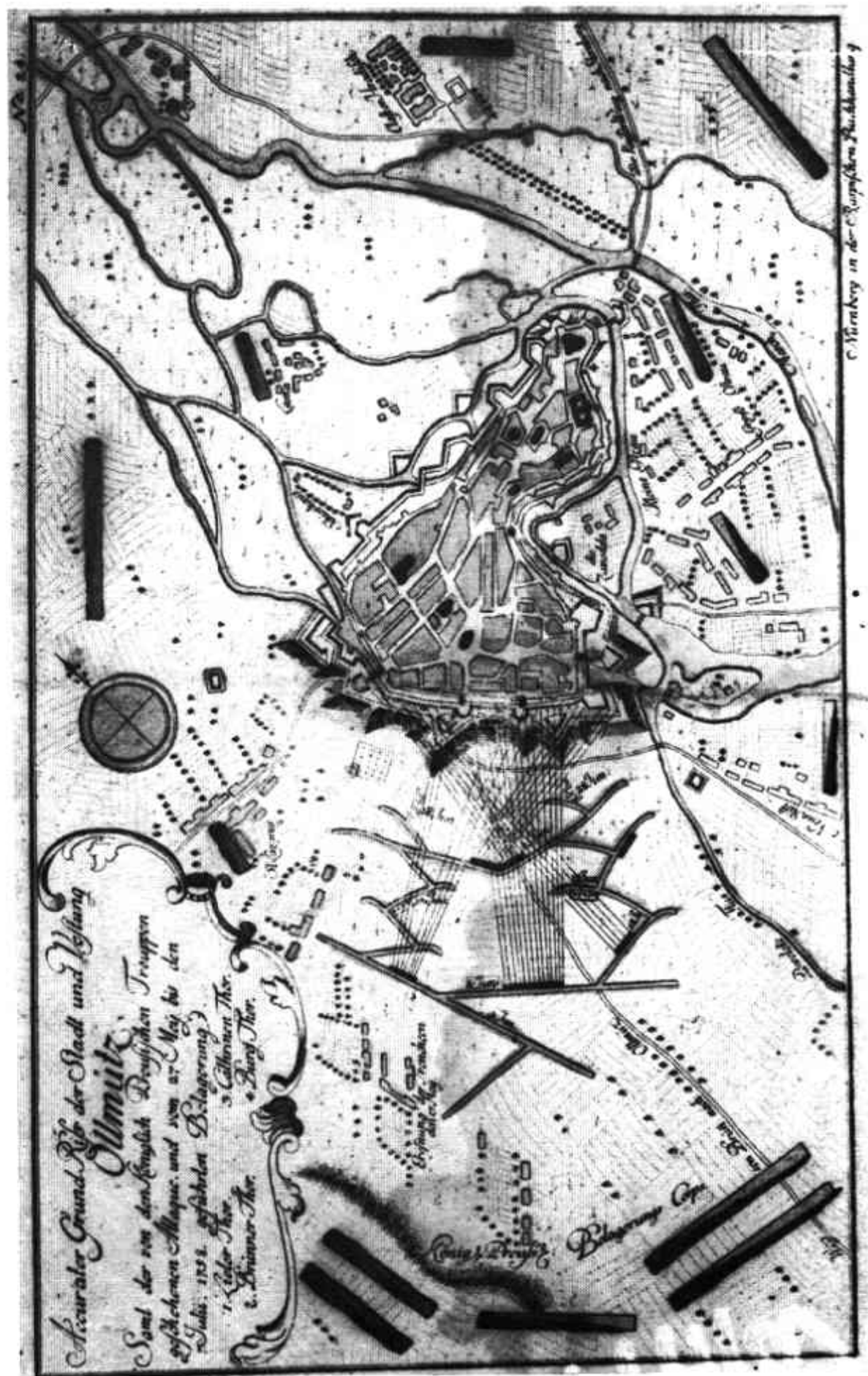
7 Břachová, Věra: Francouzská vojenská mise v Československu, Historie a vojenství, 1957, č. 6, s. 894.

8 Fejlek, Vojtěch: Dají ti pušku . . . s. 40.

Sander, Rudolf: Přehled vývoje československé . . . s. 366.

9 Břachová, Věra: c. d., s. 895.

- 10 Kautský, Miroslav: Několik armádních problémů, Praha 1923, s. 32—33.
- 11 Fejlek, Vojtěch: Dají ti pušku . . . , s. 41.
- Týž: 28. říjen 1918 . . . , s. 380.
- Sander, Rudolf: Přehled vývoje československé . . . , s. 367.
- Dvacet let československé armády . . . , s. 122—123.
- Kabelík, Jan: Smrt Štefánikova, Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1969, č. 144, s. 5.
- 12 Fejlek, Vojtěch: Dají ti pušku . . . , s. 37.
- Naše armáda . . . , s. 96.
- 13 Klučina Petr, Romaňák Andrej: c. d., s. 270—271.
- Sander, Rudolf: Přehled vývoje . . . , s. 361.
- 14 Tamtéž, s. 361—362.
- Dvacet let československé armády . . . , s. 72.
- Československá armáda . . . , s. 13, 17—18.
- 15 Břachová, Věra: c. d., s. 896.
- Kautský, Miroslav: c. d., s. 35.
- Československá armáda . . . , s. 11.
- 16 Břachová, Věra: c. d., s. 905.
- Kautský, Miroslav: c. d., s. 35.
- 17 Např. francouzský důstojník stejně hodnosti jako československý měl šestinásobný plat, Francouzi byli povyšováni na základě pouhého přidělení k vojenské misi v Československu.
- Blíže viz Kautský, Miroslav: c. d.
- 18 Břachová, Věra: c. d., s. 910.
- 19 Hyndrák, Václav: K otázce vojenské hodnoty československé armády v druhé polovině třicátých let, Historie a vojenství, 1964, č. 1, s. 68—74.
- 20 Československá armáda . . . , s. 7.
- 21 Sander, Rudolf: Přehled vývoje československé . . . , s. 364.
- 22 Tamtéž, s. 364—365, 394.
- 23 Tamtéž, s. 363.
- Klučina Petr, Romaňák Andrej: c. d., s. 271.
- Československá armáda . . . , s. 53—55.
- 24 Celkovou problematikou výstavby pohraničních opevnění se zabývá Ota Holub v publikaci Zrazené pevnosti, Praha, Naše vojsko 1982.
- Přes nesporné kvality pohraničních pevností byla jejich výstavba financována na úkor vytváření tankových a motorizovaných jednotek. Celková koncepce budování předmnichovské armády v druhé polovině 30. let byla poplatná francouzské defenzivní doktríně lpící na zkušenostech z 1. světové války.
- 25 Dvacet let československé . . . , s. 72.
- V roce 1938 se uvažovalo o 3leté prezenční službě. Na prodloužení vojenské základní služby měli zájem především velitelé zvláštních pluků ZLO (zajištění lehkých opevnění) cvičených pro obranu pohraničních pevností.
- Klučina Petr, Romaňák Andrej: c. d., s. 271.
- Holub, Ota: c. d., s. 126.
- 26 Hyndrák, Václav: c. d., s. 76—77.
- Sander, Rudolf: Přehled vývoje československé . . . , s. 394—395.
- ZVV tak zůstala pouze funkce velitelská a částečně správní (letecká služba a účast při organizaci protiletecké obrany obyvatelstva)
- 27 Klučina Petr, Romaňák Andrej: c. d., s. 271, 282.
- 28 Olomoucký Národní výbor vznikl 26. října 1918 a v čele stál představitel státoprávní demokracie v Olomouci dr. Richard Fischer.
- Bartoš, Josef a kol.: Malé dějiny Olomouce, Ostrava, Profil 1972, s. 116.
- 29 Pospíchal, Miloslav: Olomouc v době vzniku ČSR, Střední Morava 2, Olomouc, Socialistická akademie 1968, s. 25.
- 30 Tamtéž.
- Nešpor, Václav: Dějiny města Olomouce, Vlastivěda Moravská, Muzejní spolek v Brně 1936, s. 312.
- 31 VHA: Kroniky a fotoalba 1914—1939, kronika posádkového velitelství Olomouc 1918—1934, poř. č. 57, s. 3.
- 32 Navrátil, Ladislav: Olomoucká posádka v době vzniku ČSR, Zprávy vlastivědného ústavu v Olomouci, 1963, č. 112, s. 10.
- 33 Pospíchal, Miloslav: c. d., s. 26.
- 34 Tamtéž, s. 25.
- Navrátil, Ladislav: c. d., s. 11.
- VHA: Kroniky a fotoalba 1914—1939, kronika posádkového velitelství Olomouc 1918—1934, poř. č. 57, s. 7.

- 35 Bartoš, Josef a kol.: c. d., s. 117.
- 36 Pospíchal, Miloslav: c. d., s. 126.
- VHA: Kroniky a fotoalba 1914–1939, kronika posádkového velitelství Olomouc 1918–1934, poř. č. 57, s. 7–10.
- Vedle české vojenské rady vznikla v Olomouci vojenská rada židovská a německá.
- 37 Nešpor, Václav: c. d., s. 313.
- 38 Náhradní prapor pěšího pluku 54 přijel do Olomouce plně vyzbrojen a byl „vyměněn“ za polský pěší pluk 13, který odešel z Olomouce také se svými zbraněmi.
- Hándl, Jaroslav: Státní převrat u bývalého pěšího pluku 54 — nynějšího pěšího pluku 6 — náhradního praporu v Sanoku, strojopis, příloha č. 1 ke kronice pěšího pluku 6 „Hanáckého“ (VHA: Kroniky a fotoalba 1914–1939, přílohy ke kronice pěšího pluku 6 1917–1924, poř. č. 122).
- Nešpor, Václav: c. d., s. 313.
- 39 VHA: Kroniky a fotoalba 1914–1939, kronika posádkového velitelství Olomouc 1918–1934, poř. č. 57, s. 13.
- 40 Sander, Rudolf: Organizační a dislokační vývoj..., s. 19–20.
- 41 Tamtéž, s. 22, 25.
- Statistická ročenka hlav. města Olomouce, sv. VII za léta 1919–1923, Olomouc 1938, s. 418.
- Fischer, Richard: Olomouc v číslicích, Olomouc 1924, s. 6.
- 42 Hyndrák, Václav: c. d., s. 76.
- 43 Adresář Velkého Olomouce a okolí 1921, Olomouc, s. 45.
- Adresář Vel. Olomouce a okolí 1928, Olomouc, s. 26.
- Adresář Velké Olomouce a okolí 1932, Olomouc, s. 25.
- 44 Sander, Rudolf: Organizační a dislokační vývoj..., s. 30–31.
- VHA: Generální inspektorát branné moci 1919–1924, inv. č. 410, kart. 6, souborné hlášení vojenských inspektorátů v Olomouci a Českých Budějovicích..
- 45 Pěší pluk 6 ruských legií patřil k nejspolehlivějším legionářským jednotkám v Rusku a olomoucký pluk 54 proslul v bitvě u italského města Sommacompagna v roce 1848, od které se traduje výrok jeho tehdejšího velitele pplk. Sunstenaua „Držte se Hanáci!“
- VHA: Kroniky a fotoalba 1914–1939, kronika pěšího pluku 6 1917–1924, poř. č. 122, s. 6.
- Krátký přehled dějin 6. Hanáckého pluku od založení až do příjezdu do vlasti, strojopis, autor neuveden, nestránkováno, uložení KVM Olomouc, fond Odboj, inv. č. Odb-2035.
- Odb-2035.
- Kokojan, Hynek: Pěší pluk 6 „Hanácký generála Janina“, 1919–1937, b. m., b. d., s. 8.
- Sander, Rudolf: Organizační a dislokační vývoj..., s. 33–34.
- 46 VHA: Kroniky a fotoalba 1914–1939, kronika pěšího pluku 27 1918–1921, 1921–1925, 1925 až 1930, 1931–1939, poř. č. 135.
- Sander, Rudolf: Organizační a dislokační vývoj..., s. 39.
- 47 Tamtéž, s. 47–51.
- Statistická ročenka hlav. města Olomouce, sv. VII za léta 1919–1923, Olomouc 1938, s. 418.
- Fischer, Richard: c. d., s. 6.
- 48 Adresář... 1921, s. 46, 47.
- Adresář... 1928, s. 26, 27.
- Adresář... 1932, s. 26, 27.
- 49 Již na konci roku 1918 byl z Olomouce přidělen dobrovolnické Slovácké brigádě dělostřelecký oddíl.
- Ecker, Lev: Slovácká brigáda (Říjnový vojenský převrat na moravském Slovácku 1918), Břeclav, Muzejní a vlastivědný spolek 1930, s. 8.
- 50 Uvedené číslování platí pro druhou polovinu 1918
- Sander, Rudolf: Organizační a dislokační vývoj..., s. 63–66.
- VHA: Generální inspektorát branné moci 1919–1924, inv. č. 320, kart. 6, souhrnné hlášení vojenského inspektorátu v Olomouci a Českých Budějovicích.
- 51 Naše armáda..., s. 102.
- 51 VHA: Kroniky a fotoalba 1914–1939, kroniky a fotoalba dělostřeleckého pluku 7 1919 až 1926, poř. č. 204, s. 5.
- 53 VHA: Generální inspektorát branné moci 1919–1924, inv. č. 533, kar. 8, hlášení československého vojenského inspektorátu v Olomouci generálnímu inspektoru československých vojsk v Praze.
- GAO; AMO, knihy, sign. 2099, protokoly městského zastupitelstva, zasedání 13. ledna 1919.
- 54 Sander, Rudolf: Dislokační a organizační vývoj..., s. 70, 73, 75–77, 79, 81, 82–83.
- VHA: Kroniky a fotoalba 1914–1939, kronika dělostřeleckého pluku 152 1914–1938, poř. č. 217, kronika dělostřeleckého pluku 7 1919–1921, 1922–1926, 1927–1935, 1936–1938, poř. č. 204.
- Statistická ročenka hlavního města Olomouce, sv. VIII, 1924, Olomouc, s. 347–349.
- Statistická ročenka hlav. města Olomouce, sv. VII za léta 1919–1923, Olomouc 1938, s. 418 až 419.
- Naše automobilizované dělostřelectvo 1918–1928, Praha, MNO 1928, s. 10–11, 12, 15.

Dvacet let československé . . . , s. 137.

Fischer, Richard: c. d., s. 6.

55 Statistická ročenka hlav. města Olomouce, sv. VII za léta 1919—1923, Olomouc 1938, s. 418.

56 Sander, Rudolf: Organizační a dislokační vývoj . . . , s. 83, 84, 140.

VHA; Kroniky a fotoalba 1914—1939, kronika instrukčního dělostřeleckého pluku 1932—1937, poř. č. 223.

57 Adresář . . . 1921, s. 47, 48.

Adresář . . . 1928, s. 27, 28.

Adresář . . . 1932, s. 28, 29.

VHA; Kroniky a fotoalba 1914—1939, kronika dělostřeleckého pluku 7 1919—1921, poř. č. 204, s. 4—5, kronika dělostřeleckého pluku 152, poř. č. 217, s. 6.

58 Sander, Rudolf: Organizační a dislokační vývoj . . . , s. 96—98.

Stručná historie jezdeckého pluku 2 „Sibiřský“, strojopis, autor neuveden, nestránkováno, uložení KVM Olomouc, fond Odboj, inv. č. Odb-2036.

Stručný přehled historie jezdeckého pluku „Sibiřského“ čís. 2 po dobu jeho pobytu na Sibiři, strojopis, autor neuveden, uložení KVM Olomouc, fond Odboj, inv. č. Odb-2040, s. 14.

59 Adresář . . . 1921, s. 49.

Adresář . . . 1928, s. 29.

Adresář . . . 1932, s. 30.

60 Československá armáda . . . , s. 71.

Naše armáda . . . , s. 109.

61 Sander, Rudolf: Organizační a dislokační vývoj . . . , s. 87.

VHA; Kroniky a fotoalba 1914—1939, kronika leteckého pluku 2 1918—1925, poř. č. 241, s. 11, 12.

62 Tamtéž, s. 16, 19.

63 Tamtéž, s. 16.

VHA; Kroniky a fotoalba 1914—1939, kronika hlavních leteckých dílen 1918—1931, poř. č. 280, s. 7.

64 Sander, Rudolf: Organizační a dislokační vývoj . . . , s. 87, 90, 91.

Československá armáda . . . , s. 73.

VHA; Kroniky a fotoalba 1914—1939, kronika leteckého pluku 2 1919—1925, poř. č. 241, s. 28.

65 Sander, Rudolf: Organizační a dislokační vývoj . . . , s. 119—120.

VHA; Kroniky a fotoalba 1914—1939, kronika hlavních leteckých dílen 1918—1931, poř. č. 280, s. 2, 11, 16, 29, 59.

Československá armáda . . . , s. 72.

Naše armáda . . . , s. 111.

66 OAO; AMO, registratura 1920—1940, inv. č. 4, sign. I/2, kart. 5, protest obchodního gremia a Klubu českých obchodníků a živnostníků proti odchodu čs. vojenských jednotek z města.

67 VHA; Kroniky a fotoalba 1914—1939, kronika leteckého pluku 2 1918—1925, poř. č. 241, s. 11.

Adresář . . . 1921, s. 48.

Adresář . . . 1928, s. 29, 30.

Adresář . . . 1932, s. 29.

68 SOAO, pob. Olomouc; Krajský soud v Olomouci, trestní spisy 1918—1938, sign. VI 1708/32, poř. č. 2997, kart. 305.

69 Sander, Rudolf: Organizační a dislokační vývoj . . . , s. 54—55.

70 Adresář . . . 1921, s. 50.

Adresář . . . 1928, s. 32.

VHA; Kroniky a fotoalba 1914—1939, kronika posádkového velitelství Olomouc 1918—1934, poř. č. 57, s. 17.

71 VHA; Kroniky a fotoalba 1914—1939, kronika Vojenského chemického ústavu Olomouc (do roku 1925 Ústavu pro plynovou službu) 1919—1939, poř. č. 275, s. 1, 4—7, 9.

Adresář . . . 1928, s. 30.

Adresář . . . 1932, s. 32.

72 Sander, Rudolf: Organizační a dislokační vývoj . . . , s. 112.

Adresář . . . 1921, s. 50.

Adresář . . . 1928, s. 31.

Adresář . . . 1932, s. 32.

73 Sander, Rudolf: Organizační a dislokační vývoj . . . , s. 111, 124, 127, 128, 134, 136, 138, 139.

Adresář . . . 1921, s. 49, 50, 51, 52, 53.

Adresář . . . 1928, s. 28, 29, 30, 31, 32.

Adresář . . . 1932, s. 31, 33, 34.

74 Trapl, Miloš a kol.: Historický místopis politického okresu Olomouc-město 1848–1960, Olomouc, FF UP 1972, s. 17.

Niesner, Tomáš: Obyvatelstvo Olomouce od roku 1945, diplomová práce, Olomouc 1982, s. 18. Statistický lexikon obcí na Moravě a ve Slezsku, úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266, Sb. zák. a nař., ministerstvo vnitra a Státní úřad statistický na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921, Praha 1921, s. 139.

Statistická ročenka hlav. města Olomouce, sv. VIII, 1924, Olomouc, s. 347.

75 Statistická ročenka hlavního města Olomouce za léta 1919–1923, sv. VII, Olomouc 1938, s. 7.

OAO; AMO, knihy, sign. 2099, protokoly městského zastupitelstva 1919, zasedání 17. února 1919.

76 OAO; AMO, knihy, sign. 2099–2118, protokoly městského zastupitelstva 1918–1938, návrhy rozpočtů, sign. 2118, protokoly městského zastupitelstva 1938, zasedání 28. února 1938.

77 Fischer, Richard: Na olomoucké radnici 1928–1932, Olomouc 1932, s. 54.

78 Tamtéž.

OAO; AMO, registratura 1920–1940, inv. č. 335, sign. X/330/3, kart. 350, různé věci týkající se oprav a údržby vojenských objektů.

OAO; AMO, registratura 1920–1940, inv. č. 310, sign. X/328/g, kart. 346, stavba obytných domů pro vojenské gázisty v Olomouci.

79 Tamtéž.

OAO; AMO, knihy, sign. 2108, protokoly městského zastupitelstva 1928, zasedání 18. června 1928.

80 OAO; AMO, registratura 1920–1940, inv. č. 131, sign. IV/ID – Z, kart. 234, důvěrné (ubytování vojenských gázistů).

81 OAO; AMO, knihy, sign. 2100, protokoly městského zastupitelstva 1920, zasedání 25. října 1920, sign. 2101, protokoly městského zastupitelstva 1921, zasedání 26. dubna 1921, sign. 2102, protokoly městského zastupitelstva 1922, zasedání 13. prosince 1922, sign. 2103, protokoly městského zastupitelstva 1923, zasedání 18. června 1923. OAO; AMO, registratura 1920–1940, inv. č. 212, sign. VIII/235, kart. 547, předpisování náhrady za ubytování vojska.

Statistická ročenka hlavního města Olomouce za léta 1919–1923, sv. VII, Olomouc 1938, s. 60.

82 V epidemické vojenské nemocnici na Novém Světě bylo po říjnu 1918 umístěno kolem 1 300 pohlavně nemocných. V roce 1926 se v barácích na Novém Světě vyskytly případy tetanu. Baráky však likvidovány nebyly, protože město nemělo k dispozici náhradní byty.

OAO; AMO, knihy, sign. 2099, protokoly městského zastupitelstva 1919, zasedání 13. ledna 1919, sign. 2100, protokoly městského zastupitelstva 1920, zasedání 1. března 1920.

OAO; AMO, registratura 1920–1940, inv. č. 335, sign. X/330/3, kart. 750, různé věci týkající se oprav a údržby vojenských objektů.

83 OAO; AMO, registratura 1920–1940, inv. č. 232, sign. X/316/8, kart. 644, předání baráků na Envelopě městskou radou vojenské správě.

OAO; AMO, knihy, sign. 2104, protokoly městského zastupitelstva 1924, zasedání 25. dubna 1924.

84 OAO; AMO, knihy, sign. 2103, protokoly městského zastupitelstva 1923, zasedání 27. srpna 1923.

Fischer, Richard: Šest let práce (1932–1938) na olomoucké radnici, Olomouc 1938, s. 18–19.

OAO; AMO, knihy, sign. 2108, protokoly městského zastupitelstva 1928, zasedání 23. dubna 1928.

OAO; AMO, registratura 1920–1940, inv. č. 4, sign. I/2, kart. 5, protest Obchodního gremia a Klubu českých obchodníků a živnostníků proti odchodu některých čs. vojenských jednotek z města.

OAO; AMO, registratura 1920–1940, inv. č. 163, sign. V/155, kart. 425, všeobecné živnostenské záležitosti.

86 OAO; AMO, registratura 1920–1940, inv. č. 159, sign. V/152, kart. 401, zpráva ze zasedání valné hromady Obchodního gremia v Olomouci 3. 3. 1932.

OAO; AMO, registratura 1920–1940, inv. č. 163, sign. V/158, všeobecné živnostenské věci 1920 až 1934.

87 Tamtéž.

88 Dvacet let československé . . . s. 72.

89 Trapl, Miloš a kol.: c. d., s. 106–116.

Čermák, Miloslav: Ohlas vzniku Československé republiky ve Sternberku, Střední Morava 2, Olomouc, Socialistická akademie 1968, s. 50.

VHA; Kroniky a fotoalba 1914–1939, kronika posádkového velitelství Olomouc 1918–1934, poř. č. 57, s. 28.

90 Trapl, Miloš a kol.: c. d., s. 111, 112.

SOAO, pob. Olomouc; Krajský soud v Olomouci, tiskové spisy 1893–1938, sign. Tl VIII 191/31, poř. č. 1881, kart. NC-403, sign. Tl VIII 18/32, poř. č. 416, kart. NC-404, sign. Tl VIII 85/33, poř. č. 2090, kart. 410, sign. Tl VIII 41/35, poř. č. 2251, kart. NC-417.

91 Při příjezdu pěšího pluku 6 „Hanáckého“ 20. června 1920 legionáři znemožnili projev gen. Kroupy, který na italské frontě podepsal několik rozsudků smrti nad zajatými legionáři. Díky tomuto incidentu byl gen. Kroupa odvolán z funkce velitele divize. Legionáři byli

také iniciátory protiněmeckých bouří v srpnu 1919. Také vztahy mezi domácími (bývalými rakousko-uherskými) důstojníky a důstojníky legionářskými byly v olomoucké posádce velmi napjaté.

VHA; Kroniky a fotoalba 1914–1939, kronika pěšího pluku 6 1917–1924, poř. č. 122, s. 7.
VHA; Generální inspektorát branné moci 1919–1924, inv. č. 500, kart. 8, situační hlášení československého vojenského inspektorátu v Olomouci generálnímu inspektoru československých vojsk v Praze 1919.

VHA; Generální inspektorát branné moci 1919–1924, inv. č. 1753, kart. 43, zpráva generálního inspektora přednostovi osobního oddělení MNO.

Literatura a prameny

Bartoš, Josef a kol.: Malé dějiny Olomouce. Ostrava, Profil 1972.

Břachová, Věra: Francouzská vojenská mise v Československu. Historie a vojenství, 1967, č. 6, s. 883–910.

Břachová, Věra — Břach, Radko: Vojensko-politická práce KSČ ve dvacátých letech. Historie a vojenství, 1961, č. 1, s. 142–203.

Čermák, Miloslav: Ohlas vzniku Československé republiky ve Šternberku. Střední Morava 2, Olomouc, Socialistická akademie 1968, s. 44–51.

Československá armáda v prvním desetiletí republiky. Praha 1928.

Dvacet let československé armády v osvobozeném státě. Vydáno za spolupráce MNO a péčí Památníku osvobození, Vojenského ústavu vědeckého, Svazu čs. důstojnictva, nákladem Svazu čs. důstojnictva, Praha 1938.

Hyndrák, Václav: K otázce vojenské hodnoty čs. armády v druhé polovině třicátých let. Historie a vojenství, 1964, č. 1, s. 63–102.

Ecker, Lev: Slovácká brigáda [Rijnový vojenský převrat na moravském Slovácku 1918]. Březolav, Muzejní a vlastivědný spolek 1930.

Fejlek, Vojtěch: Dají ti pušku. Studie o počátcích revoluční práce v předmnichovské buržoazní armádě. Praha, Naše vojsko 1961.

Týž: 28. říjen 1918 a vznik předmnichovské československé armády. Historie a vojenství, 1958, č. 3, s. 368–392.

Týž: Porážka vojenské intervence československé armády proti maďarské republice v roce 1919. Historie a vojenství, 1959, č. 3, s. 431–452.

Týž: Podzimní mobilizace v Československu v roce 1921 a politika KSČ. Historie a vojenství, 1959, č. 4, s. 554–587.

Fischer, Richard: Olomouc v číslicích. Olomouc 1924.

Týž: Olomoucký vývoj. Olomouc 1933.

Týž: Na Olomoucké radnici 1928–1932. Olomouc 1932, 102 s.

Týž: Šest let práce (1932–1938) na olomoucké radnici. Olomouc 1938.

Týž: Za čtyři léta (1923–1927). Olomouc 1927.

Holub, Ota: Rovnice řešená zradou. 2. vyd., Praha, Naše vojsko 1983.

Týž: Zrazené pevnosti. Praha, Naše vojsko 1982.

Kabelík, Jan: Smrt Štefánikova. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1969, č. 144, s. 5–10.

Kautský, Miroslav: Několik armádních problémů. Praha 1928.

Kokojan, Hynek: Pěší pluk 6 „Hanácký generál Janina“ 1917–1937.

Klučina, Petr — Romaňák, Andrej: Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby. II. díl, Praha, Naše vojsko 1984.

Lón, František: Hospodářské poměry a sociální a třídní diferenciaci společnosti střední Moravy ve třicátých letech do Mnichova. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica, Historica XVII, Praha, SNPL 1971.

Machar, J. S.: Pět roků v kasárnách. Vzpomínky a dokumenty. Praha, Aventinum 1927.

Naše armáda. Vznik–vývoj–současnost. Praha, Svaz čs. důstojnictva 1934.

Naše automobilizované dělostřelectvo 1918–1928. Praha, MNO 1928.

Navrátil, Ladislav: Olomoucká posádka v době vzniku ČSR. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1963, č. 112, s. 10–12.

Nešpor, Václav: Dějiny města Olomouce. Vlastivěda moravská, Muzejní spolek v Brně 1936.

Niesner, Tomáš: Obyvatelstvo Olomouce od roku 1945. Diplomová práce, Olomouc 1982.

Pospíchal, Miloslav: Olomouc v době vzniku ČSR. Střední Morava 2, Olomouc, Socialistická akademie 1968, s. 24–31.

Sander, Rudolf: Organizační a dislokační vývoj československé armády v letech 1918–1939. Sborník archivních prací 1, Praha, roč. XXXV, Archivní správa ministerstva vnitra ČSR v nakladatelství Panorama 1985, s. 3–159.

Týž: Přehled vývoje československé vojenské správy v letech 1918–1939. Historie a vojenství, 1965, č. 3, s. 359–404.

Trapl, Miloš a kol.: Historický místopis politického okresu Olomouc-město 1848–1960. Olomouc, FF UP 1972.

Adresář Vel. Olomouce a okolí 1921. Olomouc.

Adresář Vel. Olomouce a okolí 1928 sestavený za spolupráce Obchodního gremia v Olomouci. Olomouc.

Adresář Velké Olomouce a okolí 1932 sestavený za spolupráce Obchodního gremia v Olomouci, Olomouc.

Statistická ročenka hlav. města Olomouce. Sv. VIII, 1924, Olomouc.

Statistická ročenka hlav. města Olomouce. Sv. VII za léta 1919—1923, Olomouc 1938.

Statistický lexikon obcí na Moravě a ve Slezsku. Úřední záznam měst podle zákona ze dne 14. dubna 1920 č. 266 Sb. zák. a nař. Praha, ministerstvo vnitra a státní úřad statistický na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921, Praha 1924.

Krátký přehled dějin 6. Hanáckého pluku od založení až do příjezdu do vlasti. Strojopis, autor neuveden, nestránkováno, uloženo Krajské vlastivědné muzeum Olomouc, fond „Odboj“, inv. č. Odb-2035.

Leták „Vám, kteří přicházíte do olomoucké posádky!“. Uloženo Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci, fond „Dělnické hnutí“, inv. č. DH-375, 1074.

Stručná historie jezdeckého pluku 2 „Sibiřský“. Strojopis, autor neuveden, nestránkováno, uloženo Krajské vlastivědné muzeum Olomouc, fond „Odboj“, inv. č. Odb-2036.

Stručný přehled historie jezdeckého pluku „Sibiřského“ č. 2 po dobu jeho pobytu na Sibiři. Strojopis, autor neuveden, 16 s., uloženo Krajské vlastivědné muzeum Olomouc, fond „Odboj“, inv. č. Odb-2040.

Okresní archiv Olomouc (OAO); AMO, knihy 1343—1945, protokoly městského zastupitelstva 1919—1938, sign. 2099—2118, registratura 1920—1940, inv. č. 4, 129, 130, 159, 163, 174, 212, 232, 254, 267, 279, 318, 335, 355.

Státní oblastní archiv v Opavě (SOAO), pob. Olomouc; Krajský soud v Olomouci, tiskové spisy 1893—1938, sign. Tl VIII 41/35, Tl VIII 18/32, Tl VIII 85/33, Tl VIII 191/31, trestní spisy 1918—1938, sign. XII 1725/38, X 848/22, VI 1708/32.

Vojenský historický archiv (VHA); Generální inspektorát branné moci 1919—1924, inv. č. 404, 410, 500, 533, 556, 564, 744, 1177, 1753, 2099, 2692, kroniky a fotoalba 1914—1939, poř. č. 57, 122, 135, 204, 217, 223, 241, 275, 280.

RESUMEE

Die Grundlage der tschechoslowakischen Armee bildeten nach dem 28. Oktober 1918 ehemalige österreichisch-ungarische Militäreinheiten und heimkehrende Truppenabteilungen der sog. tschechoslowakischen Legionen. Beim Aufbau der bourgeoisen Armee spielten eine bedeutende Rolle ausländische Militärmissionen, vor allem die französische.

Die tschechoslowakische Armee war in den Jahren 1918—1938 territorial in vier militärischen Landeskommandos organisiert. Im Jahre 1935 wurde dann das ganze Territorium der Republik in sieben Korpskommandos gegliedert, mit dem Ziel, den Übergang aus der Friedens- zur Kriegsorganisation zu beschleunigen.

Nach dem 28. Oktober 1918 war der Olomoucer Nationalausschuß mit Bezug auf irredentistische Bestrebungen im nordmährischen Sudetengebiet gezwungen, eine hinreichende Anzahl zuverlässiger militärischen Einheiten zu sichern. Nach der Umtilisierung der Armee am Anfang der dreißiger Jahre ist Olomouc der Sitz des Kommandos der 7. Division und im Jahre 1935 der Sitz des Kommandos des IV. Korps geworden.

Im verfolgten Zeitabschnitt waren in Olomouc die Infanterieregimente 6, das sog. „Hanáckischer“ und 27 untergebracht.

In Olomouc war auch die Artillerie zahlreich vertreten. Dauernd waren in der Stadt die Artillerieregimente 7, 107, 302 und das Flakregiment 152 disloziert. Für die Heranbildung von Spezialisten gab es in Olomouc eine Artillerieschule, die sich außer anderem mit der Problematik der Abwehr chemischer Kampfmittel befaßte.

Auch das Kavallerieregiment 2, genannt „das Sibirischer“, hatte in Olomouc dauernd seinen Sitz.

Nach dem Oktober 1918 war Olomouc außer Prag und Pardubice die einzige Stadt des neu entstandenen Staates, in der Luftstreitkräfte untergebracht waren. Vom Jahre 1920 hatte hier das Fliegerregiment 2 seinen Sitz und bis 1932 waren in Olomouc zentrale Flugzeugwerkstätten und Magazine platziert.

Der Stand der Mannschaft der Olomoucer Garnison wuchs ab 1918 ständig. Im Jahre 1930 betrug sie 12 359 Mann Besatzung. Infolge der wachsenden militärischen Bedeutung von Olomouc kann man auch in den weiteren Jahren des verfolgten Zeitabschnitts noch einen steigenden Stand der Mannschaft voraussetzen, die Zahlen aber fehlen.

Eine der Ursachen, warum Olomouc den Charakter einer Gewerbe- und Handelsstadt hatte, war die zahlenmäßig starke Garnison. Sie hatte einen bedeutenden Anteil an der Prosperität der Olomoucer Gewerbe und verursachte auch das Stocken der ökonomischen und politischen Entwicklung der Stadt. Die Garnison war auch ein sehr bedeutender Faktor, der die Nationalitätenzusammensetzung der Bevölkerung beeinflußte.

Recenzoval: prof. PhDr. Josef Bartoš, DrSc.

Tomáš Niesner

OBYVATELSTVO OLOMOUCE V LETECH 1918—1945

DIE OLOMOUCER (OLMÜTZER) BEVÖLKERUNG IN DEN JAHREN
1918—1945

Národnostní charakter města

Národně demokratická revoluce v roce 1918 hluboce zasáhla všechny sféry společenského života. Jednou ze základních byla změna národnostní orientace, počesťování národně nehomogenních obcí a vytváření českých většin v národnostně nejednotných oblastech. První poválečná léta byla velmi významná i v dějinách Olomouce. Změny, ke kterým došlo, formovaly tvářnost města na řadu let. Vládnoucí česká buržoazie ihned formulovala, vytyčila a začala realizovat boj o českou Olomouc. Vyplývalo to z konkrétní historickopolitické situace, kdy nebylo ještě přesně vymezeno teritorium nového státu. Za této situace vystoupila nacionální otázka zvláště do popředí.

Olomouc byla od poloviny 19. století důležitým českým střediskem. Ve městě vycházela řada českých periodik, pracovalo zde množství vlasteneckých spolků. Po roce 1860, kdy se ustanovila městská volená správa, a po roce 1866, kdy Olomouc dostala zvláštní městský statut, vystoupil do popředí národnostní boj Čechů s Němci v souvislosti s bojem o radnici. Opoždění nacionálního boje v Olomouci ve srovnání s českými zeměmi je možno spojit s opožděnou kapitalistickou industrializací, související se statutem Olomouce jako pevnosti (do roku 1886). Vlivem rakouské volební geometrie byla správa města výhradně německá. To ještě zostřilo beztak silné nacionální napětí. České národní hnutí v Olomouci bylo posíleno založením Národní jednoty pro východní Moravu v roce 1885. Národní jednota spolu s Maticí školskou usilovala o české školství a pomáhala českým podnikatelům v konkurenčním boji s německou buržoazií. Rozvoj Národní jednoty v Olomouci nastal na přelomu století, kdy v jejím čele stanuli pokrokaři dr. Richard Fischer a Adolf Kubis.

Od konce 80. let se vzájemné národnostní rozpory přirostřovaly. Vyhrocené nacionální smýšlení na obou stranách vyústilo v národnostní bouře, naposledy v letech 1905 a 1908.

Výsledky sčítání lidu v roce 1910 jen dokreslovaly německý charakter města. Z 22 245 obyvatel bylo na základě výsledků sčítání 13 253 Němců a jen 8 030 Čechů. Velmi významným faktorem ovlivňujícím nacionální skladbu byla i početná olomoucká posádka, jejíž vliv neklesal ani po celé období předmnichovské republiky.

K nové vlně boje o národnostní charakter města došlo na jaře 1918. V březnu 1918 byl proklamován požadavek práva na sebeurčení pro český národ. V dubnu 1918 vyšlo české obyvatelstvo v Olomouci poprvé během války do ulic, aby manifestovalo touhu po národní samostatnosti. Začaly se aktivizovat české spolky a organizace. V říjnu vznikl olomoucký okresní národní výbor, který se stal doménou české buržoazie.¹ V čele národního výboru převládala inteligence a samostatní podnikatelé. Po zprávě o vzniku československého státu převzal národní výbor ve městě moc oznámením stavu na okresním hejtmánství, veli-

telství, hlavní poště, radnici, ředitelství drah, krajském soudu, státním zastupitelství, finančním ředitelství a hlavním nádraží.²

Situace však nebyla ani zdaleka tak jednoduchá. Na podzim roku 1918 začali s požadavkem práva na sebeurčení demagogicky operovat Němci. V svolání předních německých politiků, vydaném den po vyhlášení československé samostatnosti, byl vysloven protest proti připojení oblastí osídlených Němci k novému státu a proklamováno jejich právo na splnutí s německým Rakouskem, popř. jednotným státem všech Němců. Jako součást Rakouska byly prohlášeny tzv. čtyři provincie — Deutschböhmen, Sudetenland, Böhmerwaldgau, Deutschsüdmähren. Na Moravě však měli němečtí nacionálové větší aspirace. Chtěli prosadit vynětí jihlavského a svitavského národnostního ostrova z pravomoci českého státu. Iredentisté se odvolávali na privilegované postavení, které měli ve dvou nejvýznamnějších moravských městech, v Brně a v Olomouci, a žádali, aby se i tato města stala součástí německého Rakouska. Rakousko-německá nacionální rada skutečně přijala 14. 11. 1918 usnesení, že kromě čtyř hlavních provincií mají být k Rakousku připojena města Brno, Olomouc a Jihlava a toto usnesení uzákonila zákonem z 22. 11. 1918.³ Je třeba dodat, že německá ireidenta byla likvidována v prosinci 1918 a jedním z nástupišť českého vojska byla právě Olomouc.

Za této situace, kdy počet německého obyvatelstva daleko převyšoval počet obyvatelstva českého, se národní výbor v Olomouci snažil počestit nejen správu a samosprávu, ale i prosadit český charakter města. Na základě odhadu českých buržoazních politiků, vycházejícího ze sčítání v roce 1910, se na podzim 1918 v Olomouci k německé národnosti hlásilo 12 253 obyvatel, k české pouze 8 030.⁴ V těchto měsících se projevil vliv silné, převážně německé posádky.

Přípravnou akcí počestování bylo dosazování vládních komisařů do okolních předměstských čtvrtí, ve své většině českých.⁵ Správní komise spolu s okresním výborem a Národní jednotou se snažily připojením 13 obcí k Olomouci změnit poměr národnostního složení ve prospěch Čechů. Vytvoření „Velkého Olomouce“ se stalo vedle pojištění politických a ekonomických pozic nejdůležitějším úkolem české buržoazie, která v říjnových dnech 1918 dobyla radnice a hodlala si trvale zajistit toto postavení. Další přípravnou akcí bylo předběžné sčítání lidu dne 1. 3. 1919.⁶

	Obyvatel	Češi	Němci	Židé	ostatní
Olomouc 1918	22 578	8 030	12 253	1 679	618
Olomouc 1919	23 791	14 454	8 089	1 010	238

Na první pohled patrná převaha Čechů v Olomouci v březnu 1919 oproti dřívějším letům byla podmíněna dvěma skutečnostmi: při soupisu v březnu 1919 došlo ke změně metodiky, v jejímž důsledku nebyli k Němcům počítáni Židé. Druhým významným faktorem ovlivňujícím skladbu obyvatelstva byla vojenská posádka, ve které ještě v říjnu 1918 měli převahu Němci, v březnu 1919 však bylo ze 4 752 mužů této posádky jen 69 Němců.

Definitivní většinu získali Češi po připojení 13 okolních obcí, z nichž většina měla výrazně český charakter.⁷ Tzv. „Velký Olomouc“ měl 57 206 obyvatel, z tohoto počtu se 39 213 občanů hlásilo k národnosti „československé“, k národnosti německé 15 818 obyvatel. České („československé“) obyvatelstvo získalo naprostou převahu nad Němci a byla tak zajištěna „českost“ tohoto důležitého moravského města. Musíme si však uvědomit, že v této době nebyla Slovákům přiznávána samostatná národní existence. Podle oficiální teorie „čechoslovákismu“ tvořili pouze větev jednotného „československého národa“, a byli proto v úředních materiálech zahrnuti do kategorie „československé“ národnosti nebo

Čechů. Totéž platí i pro město Olomouc, takže pod pojmem „Čech“ musíme vidět příslušníky obou těchto bratrských národů.

Obce byly sloučeny s Olomoucí na základě zákona ze 7. 2. 1919, kterým byla vláda zmocněna na přechodnou dobu do konce roku 1919 slučovat obce. Připojení bylo schváleno zákonem ze dne 16. 4. 1919 č. 215 Sb. z. a n., administrativní sloučení bylo provedeno k 1. 7. 1919. Oficiální kruhy odůvodňovaly tento akt zejména hospodářskými důvody. Na základě dobových okolností však můžeme s určitostí tvrdit, že rozhodující roli při vytváření „Velkého Olomouce“ sehrála národnostní otázka. Svědčí o tom i předběžné sčítání lidu z 1. 3. 1919 i fakt, že připojené obce ještě v roce 1930 netvořily s Olomoucí jednotný územní celek.

Národnostní struktura se v podstatě neměnila ani v dalších letech. České obyvatelstvo mělo v Olomouci zajištěnou převahu a česká buržoazní politika pozice Čechů dále upevňovala:⁸

Olomouc	Obyvatel	Češi	%	Němci	%
1921	57 206	39 213	68,5	15 818	27,6
1930	66 440	47 861	72	15 017	22,6

Při sčítání 1. 12. 1930 byl oproti výsledkům sčítání z 15. 2. 1921 zaznamenán pokles německé menšiny při současném nárůstu počtu příslušníků „československé“ národnosti. Procentuálně vzrostl podíl „československé“ národnosti na obyvatelstvu Olomouce ze 68,5 % na 72 %, německé klesl z 27,6 % na pouhých 22,6 %. Obdobně se utvářel procentuální poměr Čechů a Němců ve vlastní, vnitřní Olomouci. I zde byl zaznamenán absolutní a procentuální vzrůst „československé“ národnosti:⁹

Vnitřní Olomouc	Obyvatel	Češi	%	Němci	%
1921	24 069	14 487	60	8 208	34
1930	24 583	15 832	64,4	6 718	27,3

Tato česká buržoazní politika se projevovala i v rozšiřování českého a židovského kapitálu na úkor kapitálu německého.

Olomouc byla velmi významným posádkovým městem. Počet vojáků neustále rostl. V roce 1919 čítala olomoucká posádka 4 752 mužů, v roce 1921 vzrostla na 7 700 mužů a v roce 1930 dosáhla počtu 12 359 mužů.¹⁰ Město bylo sídlem 7. pěší divize a velkého množství menších vojenských útvarů. Posádka silně ovlivňovala národnostní i sociální strukturu obyvatelstva Olomouce.

Období nacistické okupace značně zasáhlo skladbu obyvatelstva města. Nacisté se pokoušeli zvrátit nacionální charakter Olomouce a dát mu ráz německého města. Počet Němců absolutně vzrostl, ale jejich procentuální podíl na obyvatelstvu zůstal prakticky beze změn. V roce 1944 bylo ze 74 274 obyvatel města 20 256 Němců, což bylo 27,27 % obyvatelstva (v roce 1930 činil podíl Němců na obyvatelstvu Olomouce 22,6 %). Byl to i důsledek přelidnění města v době války. V roce 1944 stoupl počet obyvatel na 74 274 a v dubnu 1945 dosáhl výše 75 265 obyvatel.¹¹ Přelidněnost města byla způsobena uprchlíky z východu i koncentrací českých osob určených nacistickými úřady k budování obranných zákopů a zařízení „olomoucké pevnosti“.

Zvrátit národnostní charakter Olomouce jako českého města, jak se utvářel po I. světové válce, se nepodařilo. Národnostní problematika byla definitivně vyřešena v procesu rozsáhlých změn po II. světové válce, kdy se z Olomouce stalo město národnostně homogenní.

Sociální struktura obyvatelstva Olomouce

Sociální struktura obyvatelstva Olomouce v předmnichovské republice byla ovlivněna živnostensko-obchodním charakterem města. Ve městě rostl počet živností, vzrostl počet filiálek bank. V Olomouci sídlila Obchodní a živnostenská komora, v roce 1918 vznikla Plodínová burza. Po celou dobu první republiky nebyl ve městě vybudován významnější podnik, který by výrazněji ovlivnil charakter celé městské ekonomiky. Nesmíme ovšem pomínout význam připojených obcí, z nichž se hlavně Hodolany staly tovární čtvrtí města. Největšími podniky byly Moravské ocelárny a železářny Řepčín, firma Kosmos a slévárna Š. Nečesaného v Hodolanech. Jádrem olomouckého průmyslu zůstalo potravinářství. Důležitým odvětvím vedle potravinářství a kovoprůmyslu bylo stavebnictví a významný byl i průmysl polygrafický.

Charakterizovat sociální strukturu společnosti Olomouce v této době, probíhající třídní a sociální diferenciací, na základě oficiálních podkladů státního úřadu statistického je velmi obtížné. Podle tehdejších vymezení a pojmů je téměř nemožné podat konkrétní, číselně podložený obraz rozdělení třídně antagonistické společnosti města na sociální skupiny a vrstvy. Společnost byla členěna do skupin podle příslušnosti k povolání a podle postavení činných osob v povolání. Podle postavení činných osob v povolání bylo obyvatelstvo členěno do 8 skupin: 1. samostatní (majitelé a spolumajitelé závodů, rentiéři, výměnkáři, ale i soukromí lékaři, umělci, artisté, cikáni), 2. nájemci, 3. úředníci, 4. zřízenci, 5. dělníci, 6. učni, 7. nádeníci, 8. domácí dělníci (do posledních 4 skupin řazeno i domácí služebnictvo, dělníci na odpočinku, pozůstalí po padlých, invalidé a almužníci). Takovéto rozčlenění nebylo ovšem odrazem skutečné třídní struktury, neboť nevystihovalo rozložení majetku, výši příjmů a zejména vztah k výrobním prostředkům, který je rozhodujícím momentem diferenciacie společnosti na třídy.

Podle příslušnosti k povolání se obyvatelstvo dělilo do šesti tříd, 39 skupin a 290 druhů povolání. Klasifikace tříd byla tato: A třída — zemědělství, lesnictví, rybářství, B třída — průmysl a výrobní živnosti, C třída — obchod, peněžnictví, doprava, D třída — veřejné služby, svobodná povolání, vojsko, E třída — domácí a osobní služby, F třída — jiná povolání a povolání bez údaje. Charakter ekonomiky analyzované společnosti pomáhají určit úhrny i poměr příslušníků A a B třídy jako povolání výrobních. Nelze ovšem vyvozovat jednoduše závěry z prostého porovnání těchto dvou tříd povolání, neboť k A třídě je třeba připočítat osoby v hlavním povolání činné a pomáhající, které však měly vedlejší zaměstnání v zemědělství, lesnictví a rybářství. Tento poměr nelze přesně určit, protože mnoho osob majících hlavní zaměstnání v B třídě neuvedlo zemědělství jako vedlejší zaměstnání. Je třeba také zvážit pokles počtu příslušníků obou těchto tříd výrobních povolání v průběhu krize ve třicátých letech. Z této skutečnosti vyplývá závěr, že pro určení ekonomického charakteru regionu by nemělo být rozhodující kvantitativní zjištění, jak velkému počtu obyvatel poskytuje možnost obživy přímá průmyslová a zemědělská výroba.

Při charakteristice postavení Olomouce na střední Moravě¹⁰ musíme vyjít ze skutečnosti, že střední Morava byla po celé období první republiky krajem zemědělsko-průmyslovým. Poměrem počtu obyvatel příslušných k A třídě a B třídě povolání v roce 1930 bylo město Olomouc nejprůmyslovějším okresem této oblasti. Z tisíce obyvatel nacházelo zdroj obživy v zemědělství a lesnictví 32,2 osoby, v průmyslu a výrobních živnostech 201,2 osoby. Porovnáme-li rozdělení obyvatelstva do tříd povolání na základě výsledků sčítání z 15. 2. 1921 a z 1. 12. 1930, jsou patrné na první pohled určité posuny. Mnohem lépe postihneme tyto změny ve světle relativních čísel, neboť absolutní počty v souvislosti s celkovým růstem populace města Olomouce je tak jednoznačně neilustrují. Rozhodující

část obyvatelstva nacházela zdroj obživy v průmyslu a výrobních živnostech. V roce 1930 je oproti roku 1921 patrný pokles podílu zemědělství, lesnictví a rybářství zhruba o 1 %. Obdobný pokles je patrný i u jiných tříd povolání. Markantní vzrůst můžeme sledovat u D třídy povolání — veřejné služby, svobodná povolání a vojsko — o plných 5 %. Tento růst souvisí s početním růstem olomoucké posádky:¹¹

	1921		1930	
	absolut.	relativ.	absolut.	relativ.
A: zemědělství, lesnictví, rybářství	2 416	4,2 %	1 992	3 %
B: průmysl, výrobní živnosti	18 280	31,9 %	18 681	28,1 %
C: obchod, doprava, peněžnictví	14 230	24,8 %	16 366	24,6 %
D: veř. služby, svob. pov., vojsko	13 284	23,2 %	18 646	28 %
E: domácí a osobní služby	1 305	2,2 %	1 814	2,7 %
F: bez údaje, jiná povolání	7 691	13,4 %	8 647	13 %
Úhrnem	57 206	100 %	66 440	100 %

Obraz sociální struktury města vyplyne i ze srovnání podílu jednotlivých tříd povolání na obživě obyvatelstva v Olomouci a na celé střední Moravě [podle výsledků sčítání z 1. 12. 1930 a z vlastních výpočtů]:¹²

	Stř. Morava Olomouc	
A: zemědělství, lesnictví, rybářství	31,1 %	3 %
B: průmysl, výrobní živnosti	35,2 %	28,1 %
C: obchod, peněžnictví, doprava	13,4 %	24,6 %
D: veř. služby, svob. pov., vojsko	8,5 %	28 %
E: domácí a osobní služby	1,4 %	2,7 %
F: jiná povolání, bez údaje	10,3 %	13 %

Z tabulky vyplývá nezemědělský charakter města. Ve srovnání s celou oblastí je poměrně slabý i podíl průmyslu a výrobních živností. Naopak velice výrazný je podíl D třídy (olomoucká posádka) a C třídy povolání (obchod, peněžnictví, doprava), související s obchodnickým charakterem města. Vzhledem k ostatním sociálním vrstvám a skupinám byla v Olomouci poměrně slabá dělnická třída. Olomouc proto byla městem s relativně horší sociální a třídní skladbou obyvatelstva, typickým centrem živnostensko-obchodního charakteru.

K hlubšímu postihu struktury společnosti slouží detailnější zjištění, kolik obyvatel města bylo existenčně závislých na jednotlivých skupinách povolání. Pomineme-li poměrně slabou A třídu povolání, pak v B třídě povolání byl nejsilnější průmysl potravin a poživatin (4 495 osob) před stavebnictvím (3 088 osob) a zpracováním kovů (2 464 osob). V C třídě povolání byla nejsilnější skupina železnice a jiné dráhy (5 830 osob) před obchodem se zbožím (4 972 osob). V D třídě povolání bylo nejpočetnější skupinou vojsko (12 359 osob) před soudnictvím a veřejnou správou (2 312 osob). V F třídě povolání zaujme 6 750 osob žijících z rent a podpor. Pořadí skupin podle počtu osob na nich existenčně závislých bylo v roce 1930 tedy následující: nejsilnější sociální skupinou bylo vojsko (12 359 osob), které vtisklo Olomouci specifický ráz. Následovala velmi silná skupina osob žijících z rent a podpor (6 750 osob), dále skupina osob pracujících na železnici a jiných drahách (5 830 osob), související s polohou města jako významného dopravního uzlu. Pořadí skupin povolání bylo tedy podstatně odlišné od pořadí tříd povolání (nejsilnější B třída — průmysl a výrobní živnosti, pak D třída — veřejné služby, svobodná povolání a vojsko, C třída — obchod, peněžnictví, doprava).

Tyto základní statistické ukazatele ukazují rozmanitost povolání a diferenciaci společnosti. Přesto však na základě tohoto pohledu nemůžeme vysvětlit, proč se příslušníci téže skupiny povolání diferencovaně projevovali v ideologii a politice. Zodpovězení této otázky vyžaduje znalost ekonomických vztahů jako základních faktorů určujících základ vzájemného vztahu společenských tříd a skupin. Na základě statistických materiálů z období první republiky nelze určit konkrétní sociální skupiny a vrstvy. Přehled o sociálních skupinách oficiální statistiky ČSR z roku 1930 může být jen východiskem a základem pro sledování a zachycení sociální a třídní struktury společnosti v jejím pohybu.

Ve třicátých letech pokračoval v zostřené formě proces postupující sociální a třídní diferenciaci, kdy mnoho lidí bylo nuceno měnit své povolání a v důsledku pauperizace a proletarizace středních vrstev (malovýrobců a drobných obchodníků) docházelo k přechodům ze sociálních skupin majetkově vyšších do skupin nižších až do skupiny proletariátu.

Důsledkem krize byla masová nezaměstnanost. Při sledování oficiálních údajů musíme vzít v potaz nedostatky v registraci lidí bez práce, které přiznávaly i buržoazní instituce.¹³ Masová nezaměstnanost postihla i Olomouc. Jestliže v roce 1921 bylo ve městě asi 700 nezaměstnaných a za krize 1923 více než 1 000 nezaměstnaných, hospodářská krize ve 30. letech byla mnohem hlubší a nezaměstnanost proto masovější.

Nezaměstnanost dosáhla v ČSR vrcholu koncem února 1933. V Olomouci, kde propukla krize o něco později, dosáhl počet nezaměstnaných koncem prosince 1932 1 712 osob, v dubnu 1933 2 330 osob, v květnu 1933 poklesl na 2 000 osob. V následujících letech však krize neustoupila a nepoklesla ani nezaměstnanost, která dosáhla v Olomouci vrcholu v roce 1935.¹⁴

	1932	1933	1934	1935	1936	1937
Olomouc		2 378	2 463	2 990	2 887	1 439
Střední Morava	1 712	16 916	17 827	17 920	17 138	10 285
Morava a Slezsko	146 900	228 700	217 100	207 600	183 700	108 000
ČSR	551 100	738 300	677 000	683 300	622 700	411 400

Nezaměstnanost v roce 1934 a 1935 proti roku 1933 nejen v Olomouci, ale na celé střední Moravě stále ještě stoupala, zatímco v ČSR a zejména v zemi Moravskoslezské měla křivku sestupnou. Maxima dosáhla nezaměstnanost v Olomouci v zimních měsících 1934—1935. V prosinci 1934 bylo v Olomouci 2 958 nezaměstnaných, v lednu 1935 už 3 101 a v únoru dokonce 3 283 nezaměstnaných. Tyto skutečnosti svědčí o mimořádně velkých obtížích hospodářství a zvlášť ostrém průběhu krize v Olomouci. Vysoká nezaměstnanost byla způsobena nástupem silnějších ročníků a zvýšenou racionalizací a intenzifikací práce. Postavení nezaměstnaných bylo mimořádně tíživé. Spolek pro péči o nezaměstnané v Olomouci vydal v roce 1933 44 056 obědů za 50 629 Kč, v roce 1934 77 569 obědů za 74 693 Kč, v roce 1933 podělil potravinami v hodnotě 62 822 Kč 72 682 osob a v roce 1934 potravinami v hodnotě 80 202 Kč 97 677 osob. Na osobu připadaly potraviny a obědy v ceně necelé jedné koruny. Přitom položky v rozpočtu na zmírnění bídy chudých a nezaměstnaných nebyly vyčerpány — například v roce 1936 komunisté v obecním zastupitelstvu zjistili, že v Olomouci nebylo vyčerpáno 40 000 Kč určených pro tento účel. Buržoazní Pozor napsal, že „nezaměstnanost v Olomouci nemá vliv na zločinnost, zločinnost klesá, ale stoupá počet sebevražd“.¹⁵ Výmluvný doklad tíživé sociální situace a šířící se beznaděje nejchudších vrstev.

Sociální postavení zaměstnaných dělníků nebylo o mnoho lepší. Byly stlačovány mzdy, souběžně stoupaly ceny základních potravin a zboží. Snížení kupní síly pracujících mělo za následek pokles spotřeby základních životních potřeb.

Důsledek krize tíživě pocítila i maloburžoazie. Nyní ani malé části nebylo umožněno zbohatnout, jak tomu bylo v době kapitalistické konjunktury. V důsledku svého nejistého existenčního postavení se v krizových letech značně maloburžoazie zradikalizovala a bojovala jak proti finančnímu a obchodnímu velkokapitálu, tak i proti socialistickému dělnickému hnutí.

Nezaměstnanost začala klesat v Olomouci až v průběhu roku 1938. Ještě v dubnu 1938 bylo v Olomouci 1364 osob bez práce, tedy více než v době krize 1923. K 1. 7. 1938 nezaměstnanost poklesla na 621 osob. Otázka nezaměstnanosti byla vyřešena až v době okupace, kdy plná zaměstnanost byla způsobena válečnou konjunkturou (militarizace průmyslu), odchodem Němců na frontu a totálním nasazením pracovních sil na nucené práce v Říši.

Sociální struktura obyvatelstva města nezaznamenala v období okupace podstatnějších změn. Také v prvních poválečných letech se ve srovnání se situací před II. světovou válkou nezměnila. Teprve vítězná socialistická revoluce a diktatura proletariátu vytvořily základní předpoklady pro socialistickou přeměnu ve výrobních vztazích a na tomto základě i pro kvalitativní změny celé třídní struktury naší společnosti.¹⁶

Poznámky:

- 1 Podrobněji Pospíchal, M.: Olomouc v době vzniku ČSR; Střední Morava, č. 2, s. 24–31.
- 2 Pospíchal, M.: Olomouc v době . . . , c. d., s. 25.
- 3 O irredentickém puči viz blíže např. César, J. — Černý, B.: Od sudetoněmeckého separatismu k plánům odvety, Liberec 1960, 231 s.
- 4 Fischer, R.: Olomouc v číslicích, Olomouc 1921, s. 1.
Fischer, který neuvádí pramen, převzal a upravil údaje ze sčítání v roce 1910.
- 5 Pospíchal, M.: Vytvoření „Velkého Olomouce“ 1919; Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, č. 134, 1967, s. 1–5.
- 6 1918: Fischer, R.: Olomouc . . . , c. d., s. 1.
1919: Pospíchal, M.: Olomouc v době . . . , c. d., s. 28.
1921: Pospíchal, M.: Vytvoření . . . , c. d., s. 3–4.
- 7 Jednalo se o obce Bělidla, Černovír s Klášterním Hradiskem, Hejčín, Hodolany, Chvákovice, Lazce, Neředín, Nová Ulice, Nové Sady, Nový Svět, Pavlovice, Povel, Řepčín.
- 8 1921: Statistický lexikon obcí v republice Československé, svazek 2, Statistický lexikon obcí na Moravě a ve Slezsku, Praha 1924, s. 63.
1930: Statistický lexikon obcí v republice Československé, Svazek 2, Statistický lexikon obcí v zemi Moravskoslezské, Praha 1935, s. 85.
- 9 Lepka, I.: Vývoj poválečného osídlení Olomouce; Olomouc v novodobých dějinách, Olomouc 1965, s. 135.
- 10 Střední Morava zde v souladu s vymezením Lóna, F.: Hospodářské poměry a sociální a třídní diferenciacce společnosti střední Moravy ve třicátých letech do Mnichova; Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica XVII, Praha 1971, 131 s., odpovídá XI. kraji KSČ, zahrnující okresy Olomouc-město, Olomouc-venkov, Litovel, Prostějov, Přerov, Kroměříž, Holešov, Hranice.
- 11 1921: Československá statistika, řada VI, seš. 3, sv. 21, Praha 1925, Údaje za okres Olomouc-město.
1930: Československá statistika, řada VI, seš. 9, sv. 113, Praha 1935, Údaje za okres Olomouc-město.
Vlastní výpočty.
- 12 Údaje za střední Moravu podle Lóna, F.: Hospodářské . . . , c. d., s. 52.
Údaje za Olomouc podle vlastních výpočtů na základě výsledků sčítání lidu z 1. 12. 1930 (viz poznámku 11).
- 13 O nedostatečcích evidence svědčí tyto skutečnosti: při sčítání lidu v prosinci 1930 bylo napočítáno v ČSR 294 904 nezaměstnaných, ale zprostředkovatelé vykazovaly pouze 155 203 nezaměstnaných. V tabulkách uvedená nezaměstnanost nezachycuje všechny nezaměstnané, neboť byla zpracována jen podle hlášení veřejných zprostředkovatelů práce, kde nebyli hlášení všichni nezaměstnaní.
- 14 Lón, F.: Hospodářské . . . , c. d., s. 59–61.
- 15 Tamtéž, s. 70.
- 16 Vývoj obyvatelstva Olomouce od konce II. světové války nastiňuje Niesner, T.: Vývoj obyvatelstva Olomouce od roku 1945; Osvobozená Olomouc, Olomouc 1985, s. 39–52.

RESÜMEE

Die Jahre 1918–1919 bilden einen bedeutenden Zeitabschnitt in der Entwicklung der Sozialstruktur, besonders aber in der Nationalitätenstruktur der Bevölkerung der Stadt Olomouc. Namentlich diese Jahre waren für die Nationalitätenentwicklung der Stadt auf die ganze Dauer der böhmischen Tschechoslowakischen Republik entscheidend. Die tschechische Bourgeoisie strebte in diesen Jahren nach der Festigung ihrer politischen und ökonomischen Herrschaft. Sie vereinigte die damalige Stadt Olomouc mit 13 meist tschechischen Gemeinden und hatte so — durch die Entstehung des sog. Groß-Olomouc — für lange Jahre den Charakter der Stadt Olomouc als einer tschechischen Stadt geprägt. Die tschechische bürgerliche Nationalpolitik wurde auch in den weiteren Jahren fortgesetzt und führte zur Schwächung des deutschen Kapitals und zur Festigung der Stellung des tschechischen Kapitals in der Stadt. Während der Jahre 1939–1945 bemühte sich die nazistische Besatzungsverwaltung um einen Umschlag der Nationalstruktur zugunsten der Deutschen, jedoch ohne größeren Erfolg. Infolge der Veränderungen nach dem Zweiten Weltkrieg ist aus Olomouc eine national homogene Stadt geworden.

Die soziale Struktur der Olomoucer Bevölkerung hing die ganze verfolgte Periode hindurch mit dem Gewerbe- und Handelscharakter sowie mit der ökonomischen Struktur der Stadt zusammen. Obwohl Olomouc der industriell höchstentwickelte Bezirk Mittelmährens war, war die Arbeiterklasse im Vergleich mit anderen Schichten und Gruppen verhältnismäßig schwach. Die soziale Zusammensetzung in der Stadt wurde auch durch die große Garnison beeinflusst. Die Wirtschaftskrise beschleunigte in der 30er Jahren die soziale und Klassendifferenzierung der Gesellschaft. Dies machte sich durch das Herunterdrücken des Lebensniveaus der Massen und durch den Verfall des Kleinbürgertums bemerkbar. Auch die Arbeitslosigkeit kulminierte; sie nahm in Olomouc im Winter 1934–1935 Massendimensionen an, es waren damals im Durchschnitt 3114 Personen arbeitslos. Die bedrückende Lage führte zur Radikalisierung der Massen, was in einer erhöhten Zahl von Demonstrationen und Streiks zum Ausdruck kam. Auch damals kam es zu keiner grundsätzlichen Verschiebung in der Sozialstruktur, und die Stadt Olomouc gehörte weiterhin mit ihrer verhältnismäßig schweren Vertretung der Arbeiter zu den Städten mit der schlechtesten Sozial- und Klassenstruktur der Bevölkerung in der Tschechoslowakischen Republik.

Recenzoval: PhDr. Miloslav Pospíchal

VÝSTAVY 1986

OLOMOUCKÝ ORLOJ

Velký sál KVMO 14. listopadu 1985–23. únor 1986

Scénář: PhDr. Anežka Šímková

Architektonické a grafické řešení: Ludvík Buryšek

Plakát černobílý, pozvánka, grafické řešení: Miroslav Střelec

Publikace „Olomoucký orloj“, 40 stran: PhDr. Anežka Šímková, PhDr. Zdeněk Horský, CSc., grafické řešení: Miroslav Střelec

Audiovizuální program: PhDr. Anežka Šímková, Naděžda Wernerová

Hudební nahrávky k výstavě: Antonín Schindler, Čs. rozhlas Olomouc

Realizace: pracovníci Krajského vlastivědného muzea v Olomouci

Návštěvnost výstavy: 14 809 osob

Návštěvnost audiovizuálního programu: 2 720 osob

Výstava představila olomoucké veřejnosti odborný problém vývoje významné olomoucké památky na základě dochovaných dokladů. Výstava s tímto tématem v tak velkém rozsahu byla zpřístupněna poprvé v historii. Na ploše výstavního sálu o rozloze 180 m² bylo na 123 panelech, z nichž některé tvořily pozadí vitrín s průsvítkami a vitrín s exponáty, instalováno kolem 100 kusů trojrozměrných exponátů, asi 150 kusů fotografií, originální výtvarné návrhy na výzdobu orloje z 18. století a výběr návrhů Karla Svolinského na poslední výtvarnou úpravu z 50. let 20. století. Obrazový materiál byl doplněn výběrem pohlednic, dokumentujících pohled na orloj od konce minulého století do současnosti. Utříděný výstavní materiál byl instalován tak, aby návštěvník dostal plastický obraz vývoje orloje, autorkou rozdělený do tří základních vývojových etap. Velmi cen-

nou pomůckou byla zpracovaná schémata orloje s vyznačením původního umístění zachovaných starých součástí orloje.

Pro hodnocení je významné, že byla připravena odborná výstava, jejímž základem byla prezentace jedinečného celku sbírkových předmětů muzea (všechny zachované součásti mechanismu a výzdoby orloje, které s doplněním ikonografických a archivních materiálů daly přehled o vývoji orloje od 15. století do dnešních dnů); tento sbírkový celek má významné postavení i z hlediska srovnání se sbírkami obdobného zaměření v Evropě.

Komplexní pojetí všech prostředků účinnosti výstavy se ukázalo jako přínosné řešení účinnosti odborné práce Krajského vlastivědného muzea v Olomouci (odborná publikace, hudební doprovod výstavy, úspěšný audiovizuální program pro školy, propagace ve sdělovacích prostředcích, natáčení amatérského filmu, spolupráce se sekci Přátel starých hodin VSMO, propagační výstavka na radnici v Olomouci, výstavka literatury k tématu výstavy v SVK v Olomouci, příznivý ohlas výstavy o olomouckém orloji v Berlíně v roce 1984).

V rámci prezentační činnosti KVMO byla po skončení výstavy realizována v prostorách dvou místností expozice hodin na hradě Šternberku samostatná trvalá specializovaná část „Olomoucký orloj“, která od 1. května 1986 významně obohatila výstavní program muzea hodin a úroveň expozice. Tímto způsobem byl vzácný sbírkový fond ideálně zhodnocen a trvale zpřístupněn návštěvnícké veřejnosti.

Anežka Šímková

ANTROPOLOGIE STARÝCH SLOVANŮ

Velký sál KVMO, 28. března—15. června 1986

Garant: PhDr. Drahomíra Kalliszová, KVMO

Scénář: RNDr. prom. hist. Milan Stloukal, CSc., Národní muzeum Praha

Arch. a graf. řešení: Ludvík Buryšek

Plakát, pozvánka: Ludvík Buryšek

Publikace: Člověk před 1000 lety: Stloukal, M., katalog

Realizace výstavy: pracovníci NM, pracovníci KVMO

Návštěvnost: 6 460 osob

Výstava Antropologie starých Slovanů byla výstavou přejatou. Autor výstavy RNDr. Milan Stloukal, CSc., pracovník antropologického oddělení Přírodovědeckého muzea Národního muzea v Praze, připravil výstavu na základě dlouholetého vyhodnocování kosterních pozůstatků z pohřebišť 6.—12. století, zkoumaných Archeologickým ústavem ČSAV na Slovensku, Moravě i v Čechách.

Archeologie neposkytuje antropologii jen vlastní studijní materiál, ale i jeho datování, a to na základě průvodních nálezů v hrobech. Úvodní část výstavy proto patřila výkladu způsobů pohřbívání u Slovanů od jejich příchodu na naše území až do vrcholného středověku. Mapy, úvodní text i panel zobrazující vývoj pohřebního ritu byly převzaty z archeologické části výstavy v Praze, jejímž autorem byl PhDr. Čeněk Staňa, CSc., pracovník AÚ ČSAV Brno, jenž byl také spoluautorem katalogu. Exponáty byly vybrány ze sbírky archeologického oddělení KVMO a texty upraveny tak, aby kromě stručného přehledu vývoje na celém území Československa zachytily situaci na Olomoucku na základě dnešního stavu znalostí.

Vlastní, antropologická součást výstavy poskytla přehled o moderních metodách práce antropologů a zároveň prezentovala její výsledky. Výstava byla uspořádána podle postupu práce antropologa. Historická antropologie, zkoumající historické populace, má oproti moderní, zabývající se dnešními lidmi, velkou nevýhodu: může posuzovat jen zuby a kosti, často neúplně zachované. Přesto dovede vytěžit překvapivě mnoho poznatků z tak skromného materiálu.

Výstava proběhla nejprve v Praze, po Olomouci bude instalována v Nitře, Berlíně, Chebu, Vídni a Stockholmu. Drahomíra Kaliszová

PROMĚNY OKRESU OLOMOUC

Malý sál KVMO 29. dubna—8. června 1986

Garant: PaedDr. Ludmila Drtílková

Scénář: PaedDr. Ludmila Drtílková, Miroslav Papoušek, PhDr. Pavel Pospěch

Architektonické a grafické řešení: Ludvík Buryšek

Plakát, pozvánka: Miroslav Střelec

Publikace: informační list pro školy

Audiovizuální program: PaedDr. Ludmila Drtílková, Miroslav Papoušek, Naděžda Wernerová

Realizace: pracovníci Krajského vlastivědného muzea v Olomouci

Návštěvnost výstavy: 3 568 osob

Návštěvnost audiovizuálního programu: 2 654 osob

Výstava byla uskutečněna u příležitosti letošních významných celospolečenských událostí — XVII. sjezdu KSČ a voleb do zastupitelských sborů. Jejím posláním bylo seznámit návštěvníky s výsledky dosaženými při plnění úkolů vytyčených XIV.—XVI. sjezdem KSČ a realizovaných v podmínkách olomouckého okresu v letech 1971—1985. Pozornost byla přitom věnována především úspěchům v 7. pětiletce.

Výstava byla koncipována tak, aby přispěla svým regionálním zaměřením k doplnění výuky zejména dějepisu a občanské nauky na základních a středních školách našeho okresu. Jejím těžištěm bylo 13 tematických celků, které pomocí konkrétních faktů přiblížily výsledky v oblasti práce národních výborů, v průmyslové výrobě, stavebnictví, dopravě, v zemědělství a potravinářském průmyslu, na úseku zdravotnictví a sociální péče, školství, kultury, tělovýchovy, ale i ve sféře růstu životní úrovně obyvatelstva a péče o životní prostředí.

K dokumentaci uvedeného období bylo na výstavbě využito jednak fotografií jako základního prostředku k zobrazení socialistické výstavby, jednak volebních programů, NF, regionálních publikací, dokumentačních příloh ke kronikám grafů a mapek. Pro větší sdělnost a názornost výstavu doplnily některé výrobky průmyslových podniků.

Pro školy byl připraven jako součást prohlídky výstavy audiovizuální program, sestavený z diapázu o rozvoji olomouckého okresu v letech 7. pětiletky a filmového dokumentu o městě Olomouci „Brilliant na zelené poduše“.

Výstava svým pojetím přiblížila návštěvníkům výsledky, kterých bylo dosaženo v našem okrese ve všech oblastech společenského života.

Ludmila Drtílková

Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci č. 242.

Vydalo Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci, nám. Republiky 5/6

Odpovědný redaktor dr. Vlastimil Tlusták

Redakčně uspořádali dr. Pavel Urbášek a dr. Anežka Šimková

Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., závod 11, tř. Lidových milicí 5, Olomouc

Rukopis odevzdán do tisku 15. června 1986

Reg. zn. RM 134

VYOBRAZENÍ

- OBÁLKA:** 1. Planisférium z olomouckého orloje od Pavla Fabricia, 1573—75, dokumentace výstavy „Olomoucký orloj“, foto V. Bittner
 2. Gideon Ernest baron von Laudon. ([J. Fidler, Vliv olomoucké pevnosti na průběh sedmileté války])
 3. Výstava „Antropologie starých Slovanů“, dokumentace, foto V. Bittner
 4. Výstava „Proměny okresu Olomouc“, dokumentace, foto V. Bittner

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA:

1. Obležení Olomouce Prusy r. 1758, rytina
 ([J. Fidler, Vliv olomoucké pevnosti na průběh sedmileté války])
2. Plán pevnosti Olomouc z r. 1758
3. Pohlednice s vojenskou tematikou z konce 20. let
 ([P. Urbášek, Olomoucká vojenská posádka v letech 1918—1938])
4. Staroměstská kasárna
5. Kasárna Jiřího z Poděbrad
6. Kasárna na Dobrovského třídě

OBSAH:

ČLÁNKY: Jiří Fidler, PdF Olomouc, Žerotínovo nám., Vliv olomoucké pevnosti na průběh sedmileté války, s. 1—6; Pavel Urbášek, KVM Olomouc, nám. Republiky 5, Olomoucká vojenská posádka v letech 1918—1938, s. 7—23; Tomáš Niesner, OMM Bruntál, Zámecké nám. 5, Obyvatelstvo Olomouce 1918—1945, s. 23—30. Výstavy 1986: Anežka Šimková, Olomoucký orloj, s. 30—31; Drahomíra Kaliszová, Antropologie starých Slovanů, s. 31—32, Ludmila Drtílková, Proměny okresu Olomouc, s. 32.

Překlad resume: Miroslav Papoušek